

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Філологічний факультет

кафедра філософії та культурології

УКРАЇНСЬКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА:
ВІД ЛІКВІДАЦІЇ ДО ВІДРОДЖЕННЯ ТА ПОВЕРНЕННЯ ВТРАЧЕНОГО

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав: здобувач 605 гр.;
спеціальність 041 Богослов'я;
ОПП Богослов'я
Пинзар Олександр Іванович

Науковий керівник :
д. іст. н., професор **Балух В. О.**

Рецензенти:
Делятинський Р. І. – к. іст. н., доцент,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін Івано-Франківської академії
Івана Золотоустого;
Шкрібляк М. В. – д. філос. н., доцент кафедри
філософії та культурології Чернівецького
національного університету
імені Юрія Федьковича

До захисту допущено:
Протокол засідання кафедри № ____
від „____” _____ 2024 р.

Зав. кафедри _____ **Ольга РУПТАШ**

Чернівці – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	7
Розділ 1. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	13
1.1. Історичні передумови і документальні свідчення функціонування УГКЦ у другій половині ХХ – початку ХХІ ст.	13
1.2. Історіографічний аналіз діяльності УГКЦ періоду підпілля, боротьби за легалізацію та відродження в умовах державної незалежності України	20
Розділ 2. СТАНОВИЩЕ УГКЦ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ: ПОСТАТІ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ВІДРОДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ	28
2.1. Підпільне життя українських греко-католиків після Львівського ліквідаційного собору 1946 року	28
2.2. Роль мирян у відродженні церковно-релігійного життя УГКЦ	33
2.3. Ієрархічний провід в боротьбі за легалізацію діяльності УГКЦ у 80-х роках ХХ ст.	37
Розділ 3. СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УГКЦ: ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО СЛУЖІННЯ	51
3.1. Динаміка розвитку УГКЦ в контексті сучасних державотворчих процесів і суспільних викликів	51
3.2. Еклезіальна місія та провідні форми соціального служіння УГКЦ в умовах російсько-української війни	61
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73

Анотація

Пинзар О. І. Українська греко-католицька церква: від ліквідації до відродження та повернення втраченого. Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Магістерська робота на здобуття диплома магістра богослов'я за спеціальністю 041 Богослов'я. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Міністерство освіти і науки України. Чернівці, 2024.

Роботу виконано у рамках наукової проблематики кафедри філософії та культурології «Ціннісно-смисловий потенціал філософії і науки: пошук відповідей на виклики XXI століття» (номер державної реєстрації 0120U102712) відповідно до змісту освітньої програми Богослов'я, згідно з вимогами, визначеними силабусом, положенням про академічну доброчесність, навчально-методичними рекомендаціями та іншими нормативними документами, що регламентують порядок написання і публічного захисту кваліфікаційних робіт.

Матеріали дослідження засвідчують спробу систематизації та узагальнення результатів самостійного наукового пошуку і критичного аналізу історичного буття УГКЦ у другій половині XX ст., що відзначається трагічними сторінками в її житті, починаючи з втілення рішень Львівського псевдособору 1946 р.. катакомбного служіння, підготовку до виходу із підпілля та боротьби за легалізацію аж до відновлення її діяльності та вагомих здобутків на шляху до повернення втраченого в добу радянського тоталітаризму.

Провідною ідеєю і концепцією дослідження, що, по суті, складає основний концепт новизни роботи є твердження про те, що після ліквідаційного собору (8–10 березня 1946 р.) УГКЦ хоч і пішла в підпілля, однак не перестала існувати та виконувати власну догматичну та суспільну місію.

У зв'язку із цим доведено, що духовенство та чернецтво УГКЦ упродовж усієї другої половини XX ст., перебуваючи нелегальному

становищі, залишалося рушійною силою національного руху опору і консолідуючим чинником у боротьбі за державну Незалежність, Волю та Свободу українського народу.

У підсумку здійснено комплексний історико-богословський аналіз історичних передумов і канонічних засад ліквідації та відродження діяльності УГКЦ у другій половині XX ст., а згодом і незворотної активізації внутрішньоцерковного руху за самоствердження в українському полікофесійному суспільстві наприкінці 90-х років цього ж століття та в умовах сьогодення.

За допомогою сучасних методів дослідження історіософської рефлексії, історико-канонічної об'єктивації, синтезу та узагальнення вдалося з'ясувати роль та місце УГКЦ в українському національному русі та процесі боротьби за державну незалежність і демократизацію суспільних відносин в Україні наприкінці 1980-х – початку 90-х років XX століття й визначити найважливіші здобутки УГКЦ на шляху відродження та повернення втраченого.

Робота містить вступ, три розділи (поділені на підрозділи), висновки та список використаних джерел і літератури.

Ключові слова: УГКЦ (Українська Греко-Католицька Церква), Львівський псевдособор, підпільна діяльність, Ініціативна група, легалізація, духовний провід, віряни (миряни), суспільна місія, соціальне служіння.

Abstract

Pynzar O. I. Ukrainian Greek Catholic Church: from liquidation to revival and return of what was lost. Qualification work in the form of a manuscript.

Master's thesis for the degree of Master of Theology in the specialty 041 Theology. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Chernivtsi, 2024.

The work was carried out within the framework of the scientific issues of the Department of Philosophy and Cultural Studies «Value-meaning potential of philosophy and science: searching for answers to the challenges of the 21st century» (state registration number 0120U102712) in accordance with the content of the educational program of Theology, in accordance with the requirements defined by the syllabus, the regulation on academic integrity, educational and methodological recommendations and other regulatory documents regulating the procedure for writing and public defense of qualification works.

The master's thesis is an attempt to summarize the results of independent scientific research and critical analysis of the historical existence of the UGCC in the second half of the 20th century, which is marked by tragic pages in its life, starting with the implementation of the decisions of the Lviv Pseudo-Council of 1946, catacomb service, preparation for coming out of the underground and the struggle for legalization, up to the restoration of its activities and significant achievements on the way to returning what was lost in the era of Soviet totalitarianism.

The leading idea and concept of the study, which, in fact, constitutes the main concept of the novelty of the work, is the statement that after the liquidation council (March 8–10, 1946), the UGCC, although it went underground, did not cease to exist and fulfill its own dogmatic and social mission. In this regard, it is proven that the clergy and monasticism of the UGCC throughout the second half of the twentieth century, being in an illegal position, remained the driving force of the

national resistance movement and a consolidating factor in the struggle for state Independence, Will and Freedom of the Ukrainian people.

As a result, a comprehensive historical and theological analysis of the historical prerequisites and canonical principles of the liquidation and revival of the activities of the UGCC in the second half of the 20th century, and subsequently the irreversible activation of the intra-church movement for self-affirmation in the Ukrainian multi-confessional society in the late 1990s of the same century and in the present day was carried out.

Using modern research methods of historiosophical reflection, historical and canonical objectification, synthesis and generalization, it was possible to clarify the role and place of the UGCC in the Ukrainian national movement and the process of struggle for state independence and democratization of social relations in Ukraine in the late 1980s – early 1990s of the twentieth century and to identify the most important achievements of the UGCC on the path of revival and return of what was lost.

The work contains an introduction, three chapters (divided into subsections), conclusions and a list of sources and literature used.

Keywords: UGCC (Ukrainian Greek Catholic Church), Lviv pseudo-council, underground activities, Initiative Group, legalization, spiritual leadership, believers (laity), social mission, social service.

ВСТУП

Актуальність теми. Українська історія і церковна зокрема й понині залишається важко охопним полем для наукового пізнання. Й тут проблема не в небажанні українських вчених досліджувати церковно-історичні процеси, події та явища, а передусім в тому, що антицерковна кампанія, яка бере свій початок із радянських часів, коли силою насаджували атеїстичну модель суспільних відносин і, якщо православній церкві, яка погодилася на співпрацю з більшовицьким режимом, залишили певну нішу в суспільному житті, то Українській греко-католицькій церкві було відмовлено в її існуванні. Тому, що після знищення терором, репресіями і масовими розстрілами духовенства Української автокефальної церкви, вона єдина залишалася легальною національною церквою до березня 1946 р..

Після ліквідаційного Львівського псевдособору УГКЦ пішла в підпілля, але не перестала існувати. Її духовенство та чернецтво упродовж усієї другої половини ХХ ст., перебуваючи нелегальному становищі, залишалося рушійною силою українського національного руху опору і консолідуючим чинником у боротьбі за волю і свободу українського народу.

За таких умов вся історіографія виконувала завдання радянської пропаганди, а це означає, що говорити про об'єктивне дослідження ролі та місця УГКЦ в історичному бутті не доводиться¹. Як не дивно, але й сучасні складні та суперечливі процеси в суспільно-політичному і церковно-релігійному житті не сприяють цьому. Конкуренція між церквами, боротьба за сфери впливу теж нерідко призводять до тенденційного витлумачення ролі тієї або іншої церкви в духовно-культурному розвитку України, їхньої участі державотворчих і націєтворчих стратегіях.

Сьогодні українці платять непомірну ціну за право на існування. На наше глибоке переконання, так сталося передусім тому, що тривалий час легковажили боротьбою за власну національно-релігійну ідентичність. Українці

¹Пшеничний Т. Українська греко-католицька церква у другій половині ХХ століття: історіографічний аналіз.
URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/587527>

раз-разом пропускали системні інформаційні «артобстріли» з боку кремлівських пропагандистів, які нав'язували нам негативне ставлення до питомих історичних церков – УАПЦ та УГКЦ, а саме вони постали на противагу войовничій церковно-експансіоністській політиці Москви як «Третього Риму», що з приходом до управління Російською церквою Патріарха Кіріла Гундяєва оформився як неімперська концепція «русского міра».

У зв'язку з цим актуалізується важливість критичного аналізу та переоцінки історичних, суспільно-політичних й соціально-релігійних чинників відродження УГКЦ, її розвою та сучасної місії. Ця проблематика детермінується ще й тим, що УГКЦ багато сучасних науковців характеризують як національно зорієнтовану церковну інституцію¹, наряду з Православною Церквою України та Українською Православною Церквою Київського Патріархату.

Метою роботи є спроба здійснити комплексний історико-богословський аналіз історичних передумов і канонічних засад ліквідації та відродження діяльності УГКЦ у другій половині ХХ ст. і визначення основних чинників активізація внутрішньоцерковного руху за самоствердження в українському полікофесійному суспільстві.

Завдання:

- проаналізувати джерела та специфіку сучасного погляду вітчизняних і зарубіжних учених на історію УГКЦ періоду підпілля, боротьби за легалізацію та відродження в умовах державної незалежності України;
- з'ясувати роль та місце УГКЦ в українському національному русі та боротьбі за незалежність, демократизацію суспільних відносин наприкінці 1980-х – початку 90-х років ХХ століття;

¹ Шкрібляк М. Шкрібляк М. Українська Греко-Католицька Церква у другій половині ХХ століття: перші кроки на шляху до легалізації та повернення втраченого. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-тет, 2023. Т. 47.С. 347–355.

- охарактеризувати основні здобутки УГКЦ на шляху відродження та повернення втраченого;
- визначити перспективи розвитку УГКЦ в контексті сучасних державотворчих процесів і російсько-української війни;
- обґрунтувати необхідність переосмислення та переоцінки консолідуючого потенціалу УГКЦ, що постає особливо гостро з огляду на тривалу гібридну війну і повномасштабну військову агресію Росії проти України, в якій релігійний фактор відіграє мало не першорядну роль.

Предмет дослідження – Українська Греко-Католицька Церква у другій половині XX ст. і провідні тенденції її сучасного розвитку та му етапі становлення і розвитку.

Об’єктом дослідження виступає суспільно-історичне тло, особливості церковно-релігійної політики радянського уряду, спрямованої на ліквідацію УГКЦ та ключові чинники відновлення її діяльності у контексті боротьби українського народу за державну незалежність і свободу.

Методи дослідження Для розв’язання дослідницьких завдань ми послуговувалися як загальнонаукові, так і спеціально історичними методами дослідження, а також методами компаративного богослов’я.

Загальнонауковий *метод аналізу* ми використовували для об’єктивного опису особливостей і стратегій виживання духовенства УГКЦ в постліквідаційний період (більше відомий як катакомбний, або підпільна діяльність), а також для увиразнення руху опору підпільних греко-католиків в атеїстичному і провідних тенденцій церковно-релігійної політики радянського уряду, спрямованої на знищення унійної традиції в Україні.

Метод *синтезу* став важливим інструментом у процесі критичного аналізу джерел та історіографії суспільно-політичних передумов боротьби радянських спецслужб із УГКЦ у другій половині XX ст., а також для формулювання елементів новизни та загальних висновків щодо діяльності УГКЦ в підпілля,

ідейних основ боротьби духовного проводу та мирян за легалізацію та відродження її діяльності в умовах державної незалежності України.

Опираючись на епістемні можливості *структурного методу* нам вдалося визначити в загальних рисах еволюцію в офіційній позиції УГКЦ щодо радянської влади та обґрунтувати твердження, що провідна роль у відродженні церковно-релігійного життя УГКЦ наприкінці 80-х років ХХ ст. належить ієрархічному проводу Церкви, які, опираючись на інтелігенцію та мирянський рух, який охопив мало не всі країни, де була діаспора українських греко-католиків, легко домоглися легалізації УГКЦ. Цьому значною мірою сприяли також так звані перебудовччі трансформації, що випливає з політичного курсу генсека СРСР Михайла Горбачова, а також тиску українських громадсько-культурних товариств, політичних партій і, зокрема, Народного руху України. Немало важне значення мала тоді західна дипломатія (світська і церковна).

Зі спеціально історичних методів у нагоді стали історико-порівняльний, просопографічний і проблемно-хронологічний методи. Так за допомогою історико-порівняльного методу з'ясовано особливості функціонування УГКЦ в підпіллі різних областях Заходу України, а застосування просопографічного методу сприяло виявленню та унаочненню конкретних життєвих обставин окремих священиків і мирян, які належать до найбільш ревних і самовідданих борців за рідну Церкву. Йдеться передусім про представників суспільного правозахисного руху, активісти якого покликали до діяльності та легальної боротьби однодумців у церковному середовищі підпільної УГКЦ (Йосип Тереля (1943–2009), Григорій Будзінський (1905–1995), Петраші-Січки – отці Ігнатій, Діонісій, імось Стефанія та інші).

Послугуючись проблемно-хронологічним методом ми зуміли з'ясувати не лише точні дати деяких подій, а й систематизувати джерелознавчий матеріал життя церкви у підпіллі, конкретизували завдання

та основні напрямки діяльності «Ініціативної групи захисту прав віруючих і Церкви в Україні», створеної 9 вересня 1982 р.

Водночас для визначення репрезентативності вибірки й уточнення кількості «невозз'єднаних» священників і громад УГКЦ, що пережила важкі випробування і стала на шлях відродження, нами використано статистичний метод. Це дозволило ґрунтовніше описати стратегії повсякденного спротиву вірян на прикладі аналізу життя окремих (різних за чисельністю) греко-католицьких громад.

Дослідницька концепція та текст магістерській роботі базується на принципах порівняльного богослов'я, що підкріплені принципами об'єктивності, історизму та контекстуалізації.

Хронологічні межі дослідження – друга половина ХХ ст., а точніше, 1946 р. і до сьогодні. Нижню хронологічну межу визначає насильницька, репресивна ліквідація УГКЦ в результаті організованого та проведеного радянськими спецслужбами Львівського псевдособору (8–10 березня 1946 р.) а верхню – сучасне буття УГКЦ в її основних формах розвитку та служіння.

Географічні межі дослідження охоплюють території Львівської, Станіславської, перейменованої указом президії Верховної ради УРСР від 9 листопада 1962 р. в Івано-Франківську, Тернопільської, Закарпатської та Чернівецької областей.

Наукова новизна роботи полягає в наполегливій спробі комплексного аналізу стратегії виживання УГКЦ в катакомбний період та переоцінці ідейно-релігійних засад руху опору і боротьби за легалізацію наприкінці 80-х років ХХ ст.

До елементів новизни ми також відносимо богословську концептуалізацію сучасної еклезіальної місії УГКЦ та конкретизацію провідні форми соціального служіння її духовенства і мирян, об'єднаних у різноманітні організації, спільноти та структури як церковного типу, так і громадських товариств в умовах російсько-української війни.

Ще одним концептом новизни можна вважати з'ясування та увиразнення провідних тенденцій розвитку УГКЦ на сучасному етапі повернення її повернення в суспільно-культурне лоно українського народу, з якого її силою виштовхнули в радянську добу тоталітаризму.

Усі елементи новизни обґрунтовано крізь призму взаємин греко-католиків і православних у умовах сучасних вкрай складних та суперечливих процесів національно-визвольної боротьби українського народу проти московитських окупантів.

Практичне значення. Матеріали магістерської роботи можна використовувати для написання спеціальних праць з історії УГКЦ у другій половині XX ст., атеїзації Галичини й антицерковної і антирелігійної діяльності радянських спецслужб тощо, а також у процесі розробки навчальних курсів з історії Церкви, міжконфесійних взаємин, еволюції державно-конфесійних відносин в Україні наприкінці 80-х років XX століття та на сучасному етапі національного державотворення. Результати магістерської роботи можуть бути впроваджені у зміст таких навчальних курсів, як «Історія Церкви та релігійної думки в Україні», «Конфесіологія», «Панорама сучасного релігійного життя в Україні».

Розділ 1. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історичні передумови і документальні свідчення функціонування УГКЦ у другій половині XX – початку XXI ст.

Важливими джерелами з історії Української Греко-Католицької Церкви (Природня назва – Унійної Церкви), поза будь-яким сумнівом, є документи Берестейських соборів, які скликалися на початку 90-х років XVI століття.

Судячи з наукових праць сучасних дослідників більшість з цих документів зберігаються в архівних фондах у сховищах. Але завдяки їхнім зусиллям вони стали широкодоступні, оскільки вони на них часто посилаються, друкують як додатки до своїх монографій. Переважну більшість історичних документів опубліковано співробітниками Інституту Церкви Українського Католицького Університету в Римі та Львові.

На жаль, значна кількість цінних історичних документів знаходиться в архівах іноземних країн, серед яких Білорусія, Ватикан, Литва, Росія, Польща та ін. Звісно, що безпосереднього доступу до них здобувач не мав. Але заповнити нам цю прогалину вдалося у той спосіб, що ми інтенсивно використовували опубліковані джерела. Так само активно ми послуговували ресурсами джерелознавчих студій багатьох дослідників, які значну частину свого наукового життя присвятили вивченню історичних пам'яток, зокрема тих, що стосуються історії УГКЦ, специфіки її становлення та розвитку, починаючи з моменту постановня і аж до наших днів. Йдеться, зокрема про таких талановитих вчених, як от: М. Бендза (Варшава)¹, А. Великий (Рим)²,

¹ Бендза М. Інкорпорація Київської митрополії: перебіг подій та наслідки. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Зб. наук. праць. Вип. 240–241. Філософія. Чернівці: Рута, 2008. С. 67–79.

² Великий А. З літопису християнської України. Рим. Кн. 2 : IX–X–XI ст. Рим– Львів : Місіонер, 1998. 277 с.
Великий А. Світла і тіні української історії. Рим: Вид-во ОО. Василіян, 1969. 93 с.
Великий А. Г., ЧСВВ. Українське християнство: причинки до історії Української церковної думки. Рим: Вид-во О.Василіан, 1969. Передрук – 1990. 221 с.

С. Плохій¹, І. Скочиляса (Львів)², Натталія-Василенко Полонська, Іван Огієнко, Ісидор Нагаєвський, Степан Ярмусь та ін..

Багато важливих джерел тієї епохи опрацювали та широко цитують у своїх дослідженнях В. Балух, Н. Мизак, О. Турій, М. Шкрібляк³, М. Юрій, А. Яремчук та ін. Водночас їхні праці присвячені здебільшого пізнішим періодам історичного буття УГКЦ. Ці науковці значну увагу приділили її сучасному функціонуванню – розвитку структури церкви, її суспільній ролі та соціальному служінні, розвою освіти та науки тощо.

Виходячи із хронологічних меж дослідження, а це – друга половина ХХ – перша чверть ХХІ століть, у роботі зроблено акцент на аналізі історіографії (різного роду літератури), в якій висвітлено саме процес ліквідації УГКЦ, її катакомбного служіння аж до відродження та легалізації. Проте, апелюючи до наукових розвідок, у яких найґрунтовніше відрефлексовано провідні цього періоду, ми доходимо висновку, що до цінних історичних документів і свідчень про життя УГКЦ потрібно відносити передусім церковні метричні книги.

Тому в роботі згадуються здобуток Ігоря Смутока і Ярослава Лисенка – сучасних дослідників, які зробили суттєвий внесок в джерелознавчу науку греко-католицизму в Україні. Упродовж тривалого часу вони ретельно досліджували церковні метрики Правобережної України і, зокрема, Прикарпаття, увівши в результаті у науковий обіг значний корпус цих документів⁴. Принагідно підкреслимо, що Католицька Церква запровадила їх в практику одразу після

¹ Плохій С. Сергій Плохій. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / Пер. з англ. Романа Клочка. Переробл. і доп. вид. Харків, 2016. 496 с.

² Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія ХІІ – ХVІІІ століть: організаційна структура та правовий статус. Львів : Вид-во УКУ, 2010. ХХІV + 832 с.; Скочиляс І. "Нічия територія": юрисдикційний статус і суспільно-правове становище Київської митрополії на Правобережній Україні (1675 – 1714 рр.). *Іван Мазепа і мазепинці: Історія та культура України останньої третини ХVІІ – початку ХVІІІ ст.*: наук. зб-к [упор. І. Скочиляс]. Львів : ІУАД; НТШ, 2011. С. 167 – 182.

³ Шкрібляк М. Українська Греко-Католицька Церква у другій половині ХХ століття: перші кроки на шляху до легалізації та повернення втраченого. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-тет, 2023. Т. 47. С. 347–355.

⁴ Смуток І., Лисейко Я. Греко-католицькі церковні метрики як джерела до історії та генеалогії до шляхетських родів Прикарпаття (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка*. Серія Історія. Вип. 12/54. С.15-27.

Тридентського собору (1545–1563), а в Православній Церкві вони почали функціонувати приблизно з першої половини XVII ст.

Прикметно також, що уряд Австрійської імперії визнавав авторитет цих книг нарівні з державними реєстраційними актами, 1784 р. і, навіть, прирівняв до офіційних урядових документів¹.

Метричні книги, що дійшли до нас здебільшого в копіях, які надсилалися парохами до консисторій (звісно, є також значна кількість й оригінальних), як і левова частка всіх інших документів з історії УГКЦ, – зберігаються в Центральному Державному історичному Архіві, розташованому у Львові, а також Державних обласних архівах (в Перемишлі, Івано-Франківську, Тернополі, Житомирі, Луцьку та ін. обласних центрах). Звісно, що ми були обмежені в доступі до оригінальних історичних документів, але, в силу того, що їх широко цитує багато сучасних дослідників, на праці яких ми посилаємося, в тексті роботи є не лише згадки, а й посилання на дані з метричних книг.

Дуже важливими документами у рамках магістерської роботи є "Слово до православних братів і сестер, які підписали Заяву з приводу 70-ї річниці так званого «Львівського собору 1946 року»"?, у якому майже сто знакових постатей УГКЦ і українського народу загалом, висловили свою вдячність тим православним, які не побоялися засудити львівське ліквідаційне зібрання. «Ми, греко-католицькі владики, представники духовенства й мирян, науковці й дослідники з різних країн, – висловлюємо вам щиру подяку і признання за ваше звернення, в якому ви справедливо називаєте це зібрання «псевдособором». Ви закликаєте православне священноначаліє в Росії та Україні визнати «недійсними його трагічні рішення» та запевняєте Українську Греко-Католицьку Церкву у своїй солідарності й молитві «за всіх невинних жертв цієї Церкви, котрі за потурання Московського Патріархату

¹ Смуток І., Лисейко Я. Греко-католицькі церковні метрики як джерела до історії та генеалогії до шляхетських родів Прикарпаття. С. 20.

були ув'язненими, закатованими, депортованими і вбитими радянською владою» – йдеться у вступній частині звернення¹.

І, звісно, ж сама заява групи українських греко-католиків (єпископів, священників, монахів, монахинь і вірних УГКЦ), з якою вони звернулися до Римського Папи Івана-Павла II (1978–2005). Заява датується 4 серпня 1987 р. Її вважаємо за доцільне процитувати повністю: «Ми, єпископи, священники, монахи, монахині і вірні Католицької Церкви в Україні, що нижче підписалися, заявляємо, що, у зв'язку з перебудовою в СРСР і більш сприятливими умовами, що склалися, а також у зв'язку з ювілеєм 1000-ліття хрещення України, вважаємо за недоцільне продовжувати перебувати у підпіллі, а тому просимо Вашої Святости сприяти всіма можливими способами правній легалізації Української Католицької Церкви в СРСР. Однозначно звертаємося почерез Вашу Святість до уряду ССРСР з нашою заявою про вихід певної частини Української Католицької Церкви з підпілля»².

Ідейні засади розвитку і боротьби УГКЦ у XX – XXI століттях добре відображені у творах її очільників. Йдеться, зокрема про низку послань, листів, заяв і науково-богословських праць Митрополита Андрея Шептицького («Про Російський Католицький Екзархат» (1927), «Про обрядові справи» (1931), «Вірність традиції» (1931), «Про обряди» (1941), «Праця над з'єднанням Церков» (1941), «Як будувати Рідну Хату» (1941) та ін.

Менше, але все ж іноді згадуємо праці ревного прихильника латинізації УГКЦ представника так званої окцидентальної релігійної ідентифікаційної групи греко-католиків єпископа Григорія Хомишина, а саме: його «Пастирський лист про часте і щоденне св. Причастя», «Про Найсвятішу Євхаристію», «Набожество до Найсвятішого Серця Господа нашого Ісуса Христа» та «Українська проблема».

¹ Слово до православних братів і сестер, які підписали Заяву з приводу 70-ї річниці так званого «Львівського собору 1946 року». *Офіційні документи УГКЦ*. URL : <https://docs.ugcc.ua/1403/>

² Заява про вихід з підпілля групи українців католиків з України (1987 рік). *Офіційні документи УГКЦ*. URL : <https://docs.ugcc.ua/1150/>

Оскільки значний матеріал роботи присвячено ісповіднику віри й Предстоятелю УГКЦ Митрополиту (Патріарху) Йосипу Сліпому, то ми зверталися до «Заповіту», головні ідеї якого значною мірою вплинули на те, що з проголошення незалежності України та виходу УГКЦ з підпілля, ця Церква стала на шлях екуменічних позицій.

Послання Йосипа Сліпого підхопив кардинал Іван-Мирослав Любачівський. За ними слідував і Верховний Архієпископ УГКЦ Любомир Гузар. Ще успішним виявився Митрополит Святослав Шевчук, якому удалося налагодити тісний зв'язок і співпрацю з Вселенським Патріархом Варфоломієм, що на тлі глибокої перманентної кризи в православному світі є стратегічно важливо для обох церковних лідерів.

Зауважимо, що співпраця, яку вдалося налагодити Верховному Архієпископу Святославу Шевчуку з Константинопольським Патріархом Варфоломієм за останнє десятиліття, сприймається обома князями Церкви Христової як велика радість. Вони зізнаються, що для них – то (ця співпраця і теплі стосунки) є предметом гордості. Глава УГКЦ Святослав Шевчук під час презентації книги «Україна стоїть! Україна бореться! Україна молиться!»¹, зокрема наголосив таке: «Я сприйняв згоду Його Всесвятості написати передмову до його праці за знак великої підтримки»². А Патріарх Варфоломій, характеризуючи авторські переживання і щемливий до глибини душі зміст книги, назвав Предстоятеля УГКЦ і його служіння «щоденною розмовою батька з дітьми у трагічний час Великої війни»³.

На наш погляд, вжита Патріархом символічно-метафорична форма означення місії очільника УГКЦ і самої греко-католицької спільноти може вказувати на непряме визнання Митрополита Шевчука неформальним лідером

¹ Презентація відбулася в Українському товаристві взаємодопомоги у Стамбулі 25 жовтня 2024 р.

Святослав Шевчук. «Україна стоїть! Україна бореться! Україна молиться!» Київ : Комора, 2024. 824 с.

² Передмову Патріарха Варфоломія до моєї книжки я сприйняв як знак великої підтримки, – Глава УГКЦ. URL : https://risu.ua/peredmovu-patriarha-varfolomiya-do-moyeyi-knizhki-ya-spriynyav-yak-znak-velikoyi-pidtrimki---glav-ugkc_n150056

³Константинопольський патріарх написав передмову до книги Шевчука про Україну. URL : <https://spzh.live/ua/news/82704-patriarkh-varfolomij-pokhvaliv-uhkts-za-te-shcho-vona-zi-svojim-narodom>

для українських вірян у часі війни. Деякі експерти схильні вважати, що після війни і цілковитої заборони діяльності «У»ПЦ МП згідно із недавно прийнятим Законом України «Про захист конституційного ладу Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій», батьківство і духовна опіка українських дітей з боку Святослава Шевчука стане ще охопнішою. До слова, вона й без того перевищує сфери впливу всіх християнських церков і, передусім ПЦУ. Адже УГКЦ опікується українськими дітьми по цілому світі, на відміну від УПЦ, яка не може це робити з багатьох причин, а найголовніша – це не дозволяє томос про автокефалію.

Дивує також те, що Патріарх Варфоломій присвятив значну увагу двостороннім відносинам й активізації екуменічного діалогу під приводом урочистостей, які відбудуться в рамках відзначення 1700-річчя Нікейського Собору¹. Ми припускаємо, що важливе місце буде відведено УГКЦ і її Предстоятелю Архієпископу Святославу під час зустрічі Папи Франциска і Патріарха Варфоломія в Нікеї на святкуваннях річниці VII Вселенського собору².

Отже, підсумовуючи джерелознавчий огляд щодо історичного буття УГКЦ в другій половині ХХ ст. зазначимо, що проаналізованих і інтегрованих в роботу історичних документів і свідчень вистачає, щоби ґрунтовно висвітлити особливості її функціонування в радянський час, коли УГКЦ радянськими спецслужбами було загнано в підпілля, а також щоби рельєфно унаочнити процес її відродження та здобутки на шляху до повернення втраченого в умовах державної незалежності України.

Історичні документи, які лягли в основу дослідження засвідчують життєвість і дуже злагоджену підпільну діяльність українських греко-католиків, які мали тісну релігійно-церковну та літургічну комунікацію не лише в межах

¹ Глава УГКЦ зустрівся на Фанарі із Варфоломієм – говорили про Україну. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3920106-glava-ugkc-zustrivsa-na-fanari-zi-vselskim-patriarhom-varfolomiiem-pro-so-govorili.html>

² Глава УГКЦ зустрівся на Фанарі із Варфоломієм – говорили про Україну. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3920106-glava-ugkc-zustrivsa-na-fanari-zi-vselskim-patriarhom-varfolomiiem-pro-so-govorili.html>

Галичини та України в цілому, а й зрештою світу, де була УГКЦ. Попри те, що Церква перебувала в підпіллі, їй вдалося вистояти і перемогли не лише тоталітарний радянський режим, а й тиск з боку Російської православної церкви, яка, заручившись підтримкою комуністів і кадебістів, нищила все, що нагадувало про історію та сліди діяльності УГКЦ. Навіть за тих умов духовний Провід Церкви постійно дбав і вкладав ресурси у виховання священників для задоволення духовних потреб своїх вірян.

Водночас ми опрацювали низку документів, які засвідчують намагання радянських органів, їхніх каральних служб залякати, шантажувати та підкупляти священників і мирян, сподіваючись хоча би так завербувати з їх числа інформаторів і провокаторів. Певна річ, що багато пішло на цю співпрацю. Вони увійшли до ініціативної групи для скликання Львівського ліквідаційного собору, активно діяли у постсоборовий період, задаючи каральним органам вірних Церкві священників і мирян. Зраджували церкві і честолобиві панотці, які радувалися обіцяним владою кар'єрним перспективам. Але, на жаль, в реальному житті все було інакше. Виконавши те чи інше завдання, доручення таких священників чи вірян просто відправляли на той світ. Не пошкодувала каральна машина сталінського терору навіть отця Гавриїла Костельника, який зробив усе, щоби УГКЦ перестала на якийсь час існувати.

Важливу частину джерельної бази склали законодавчі акти, інструкції, накази та розпорядження, доповідні записки звіти тощо, які однозначно і абсолютно достеменно вказували, що на боці тодішньої репресивної машини стояли законодавчі органи влади та виконавчі каральні спецслужби. Все це разом складало правові підстави для нищення УГКЦ, для репресій проти її єпископату, духовенства та вірян, що насправді були масовими. Але навіть за таких умов, переслідуваних владою цілей, досягнути не вдалося.

У другій половині XX ст. уся радянська наука працювала на пропаганду комуно-більшовицьких ідей, на атеїзацію суспільства та цькування Церкви. Особливу ненависть належало виховати до «уніатів», тобто до УГКЦ. Але вірні воліли вмерти, бути засудженими, виселеними, але не зрікалися віри. У результаті істориків-фальсифікаторів і фабрикантів було створено величезну бібліографію УГКЦ, яка не мала нічого спільного з історичною правдою та справедливістю.

Із розвитком демократії в Європі після Другої Світової війни та глибокими перетвореннями у суспільно-політичному і духовно-культурному житті поневолених радянською імперією народів наприкінці 80-х років XX ст. зросла цікавість до вивчення історії релігії та Церкви в Україні. Цьому сприяло відродження автокефального руху, боротьба українських греко-католиків за легалізацію рідної Церкви, що виходила із підпілля. Тому вже в першій половині 90-х років XX ст. стали виникати самостійні наукові центри із вивчення історії Церкви і УГКЦ зокрема.

Серед перших таких осередків були Інститут історії Церкви заснований при Українському католицькому університеті (м. Львові), Теологічна академія імені Івана Золотоустого (м. Івано-Франківськ), історичні факультети у Львівському національному університеті імені Івана Франка, Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Інституті історії України НАН України тощо. Дуже важливий внесок у розвиток релігієзнавчо-історичних студій зробили також наукові співробітники Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. Сковороди НАН України, серед яких провідне місце поправу належить, на жаль, уже покійному Петру Яроцькому. Виникнення цих науково-дослідницьких центрів сприяло структуруванню історичних досліджень та

переосмисленню старих заангажованих радянською ідеологією напрацювань в галузі церковної історії та богословської думки загалом.

Тоді ж розпочався активний процес інтеграції в українську історико-богословську науку здобутків вчених української діаспори. Особливою популярністю на початку 1990-х рр. користувалися дослідження з історії УГКЦ, здійснені Д. Блажейовським, В. Кудриком, С. Маркусем, І. Ортинським, І. Шевцівим, а також І. Власовським, О. Лотоцьким, І. Нагаєвським, Ю. Федорівим та ін. Вони цікаві тим, що їхні праці – не лише суто історичного характеру, а вони містять багато дослідницького матеріалу про розвиток богословської традиції, літургичного життя УГКЦ, її суспільного служіння тощо.

Розвою життя та діяльності УГКЦ сприяло чернецтво, яке, починаючи з 1989 р. активно поверталось із-за кордону. І хоча чернці духовенство осідали здебільшого в Галичині, результати їхньої праці та служіння знаходили підтримку мало не в усіх куточках України. Як засвідчують документи, першими прибули представники жіночого згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії. За ними послідували інші згромадження, зокрема чоловіче згромадження Чину Святого Василя Великого. Монахи привезли з собою цілі бібліотеки – велику кількість виданих праць з історії УГКЦ, чернечого руху, книгодрукування і т. ін., що виходили друком в еміграції (в Римі, Канаді, Німеччині, США). Більшість із цих книг і брошур вони перевидали у Львові, Жовкві, Уневі та інших містах України, де утверджувалося життя греко-католиків після виходу з підпілля.

Окрему історіографічну базу роботи склали колективні та одноосібні монографії, наукові та науково-популярні статті у фахових виданнях, газетах і журналах, церковних календарях-щорічниках тощо. Йдеться здебільшого про праці К. Панаса, І. Маркуся, більш фундаментальні наукові розвідки під редакцією І. Кураса та М. Поповича, П. Яроцького, С. Кияка та ін., а також стилі історичні екскурси церковних ієрархів (кардинала Любомира Гузара,

Архієпископа Бориса Ґудзяка, Йосифа Міляна, Бенедикта Алексійчука та ін.), а також великої плеяди священників УГКЦ в Україні та діаспорі.

Послуговуючись їхнім доробком тієї пори писати історію УГКЦ охоче взялися українські релігієзнавців, які покинули лави партії й шукали визнання серед нової інтелектуальної еліти. Йдеться, передусім про Е. Бистрицьку, В. Клімова, А. Колодного, В. Лешана, Н. Стоколос, О. Уткіна та ін. Звісно, що за добу незалежності вони напродукували чимало різної за інформативністю та ступенем заангажованості літератури, в якій багато що справді проінтерпретовано по-новому, тому в магістерській роботі ми їх цитуємо, але не так інтенсивно, як дослідження, проведені в церковних інститутах, про які йшлося вище.

Завдяки згаданим вище дослідникам, історія УГКЦ в другій половині і аж до кінця 1990-х рр. була представлена переважно тенденційними та навмисне сфальсифікованими публікаціями. То були здебільшого замовні статті, брошури, невеликі за обсягом гостросюжетні есе, а інколи й монографії, які писалися на замовлення ВЛКСМ та КПРС старшими піонерами-активістами, представниками радянських комсомольських організацій, лекторами та інструкторами партійних органів. Прикметно, що таких авторів радянські спецслужби знаходили й на Заході, у вільному світі.

З проголошенням Україною незалежності видавництва все ж таки почали друкувати збірки документів з публікаціями матеріалів про радянські репресії проти українства, Українських церков і церковно-релігійних діячів, які стояли на національних позиціях розбудови Церкви та боротьби за їх самостійність і державну незалежність України.

Виходили статті та невеликі трактати, про співпрацю й спільну боротьбу греко-католицьких вірян з членами Української Гельсінської Спілки за легалізацію УГКЦ. «Золотим фондом» української історичної та духовної літератури сучасні історики та богослови вважають пастирські листи послання Верховного проводу як УГКЦ, так і УАПЦ. Йдеться передусім про спадщину

Великих Митрополитів Василя Липківського та Андрея Шептицького. Звісно, що до першого в рамках магістерської роботи ми не апелюватимемо, а от до постаті Митрополита Андрея – звертатимемося не раз.

У контексті історіографічного аналізу історичних передумов і критичного дослідження документальних свідчень про життя УГКЦ і, зокрема, про її відродження наприкінці ХХ століття важливими є історичні розвідки Митрополита Йосипа Сліпого – автора численних науково-філософських, богословських та історичних праць, а також пастирських промов і послань, описів власних архіпастирських візитацій і мандрівок. Загалом вийшло друком 18 томів під загальною назвою «Твори Патріярха і кардинала Йосипа»¹.

На початку 90-х років ХХ ст. широко почали розповсюджувати його послання до духовенства і вірян, яке Йосип Сліпий написав у серпні 1953 р. під час заслання у Красноярський край під назвою «Наша Церква». Тексти були сповнені глибоких роздумів про масштаби радянської комуністично-більшовицької тоталітарної політики, спрямованої проти людства. Їхній зміст увиразнював те, що фіксувалося в документах допитів і вироків. Тому їх цілком правомірно вважати першоджерелами з вивчення суті та наслідків антицерковної й антиукраїнської політики в СРСР.

Дослідження здійснені після 1991 р. в незалежній Україні засвідчили актуалізацію нової оцінки діяльності та нових підходів до вивчення історії УГКЦ. Перші кроки на цьому шляху здійснили Н. Концур-Карабінович, Н. Сердюк, І. Поїздник, В. Марчук, О. Сурмач, В. Кічера, О. Єгрешій, Е. Бистрицька, А. Васьків, В. Войналович, С. Гуркіна, О. Маслій, К. Будз, В. Чернописька та інші.

Отже, за тридцять років історичного буття УГКЦ у незалежній Україні вченим церковного та світського походження вдалося виявити, розшифрувати та описати величезну кількість джерел, створивши в такий

¹ Див.: Сліпий Й. Спомини / ред. Іван Дацько, Марія Горяча. Вид. 2-ге. Львів–Рим : Видавництво УКУ, 2014. С. 12. (=608 с.

спосіб ґрунтовну та різнопланову не лише джерельну, а й історіографічну базу для вивчення усіх аспектів феномену українського греко-католицизму. Прикметно, що більшість їхніх праць містять описи функціонування УГКЦ саме у другій половині ХХ, а це – період підпілля та боротьби за легалізацію, процеси пов'язані із відродження її діяльності в сучасних умовах і стратегіях державно-конфесійних відносин.

Демократизація суспільного договору взаємин Церкви і держави, релігії та науки сприяла постанню потужних історико-богословських шкіл, самостійних осередків і напрямків релігієзнавчої думки. Українська церковно-історична наука дала світові багато знакових постатей (з середовища церковних ієрархів, священників, світських вчених), які зуміли подолати конфесійну заангажованість та спрямувати власну інтелектуально-пошукову працю в руслі пошуку збалансованого підходу до витлумачення історичних подій та явищ, яка дають цілісне уявлення про УГКЦ, специфіку її літургічного життя та соціального служіння.

Історія УГКЦ, а точніше історія активної і постійної боротьби її духовного проводу і вірян за відродження церкви та утвердження в сучасному релігійному житті українського народу, завжди привертала увагу дослідників і, передусім богословів і релігієзнавців, а також істориків та політологів. У результаті було закладено інформативно насичений історіографічний базис, що дозволяє комплексно вивчати усю ідейно-ціннісну поліфонію і багатоаспектність історичного буття УГКЦ у другій половині ХХ – першій чверті ХХІ століть: починаючи з виходу з підпілля, легалізації, і завершуючи теперішніми проектами, які реалізують українські греко-католики у себе а Батьківщині та в діаспорі.

Для написання магістерської роботи ми багато інформації черпали з ЗМІ, а також офіційних сайтів УГКЦ та Єпархії, а також особистих сторінок окремих Архієреїв. Звідси, у процесі комплексної історико-богословської концептуалізації специфіки функціонування УГКЦ в добу незалежності і

сучасних державотворчих трансформаціях, тригером яких є військова агресія, очевидним є звернення та критичний аналіз листів, послань, проповідей, циркулярів, слів і настанов духовного проводу УГКЦ, постанов Соборів і Синодів, комісій, конгрегацій тощо.

Важливий корпус джерел, за допомогою яких можна вдало реконструювати сучасний стан, провідні тенденції та перспективи розвитку УГКЦ в сучасній Україні, складають проповіді священників, їхні спогади, метричні книги, а також мартирологічні видання. Вони містять цінні історичні свідчення про життя та діяльність єпископату, духовенства і вірян УГКЦ в катакомбний період, акти про спільну боротьбу за її відродження та легалізацію. І, саме собою зрозуміло, документи радянських органів державної безпеки, спецслужб, комітетів тощо, в яких відображено специфіку відносин держави і Церкви, а точніше – брутальної та жорстокої боротьби радянської влади проти віруючих греко-католиків і не лише проти них.

Бурливий розвиток УГКЦ спричинив неабиякий інтерес серед вчених, які зосередилися на дослідженні суспільної місії, соціального служіння та динаміки розвитку УГКЦ у контексті державотворчих процесів в Україні після масових політичних протестів: Помаранчевої революції (листопада 2003 – січня 2004 рр.) і Революції Гідності (листопада 2013 – лютого 2014 рр.). Так з'явилася низка праць, автори яких здійснили спробу цілісно оцінити роль та місце УГКЦ в українській історії. У роботі ми часто зверталися до них для висвітлення ролі УГКЦ у сучасних державотворчих процесах і увиразнення її ставлення до віроломної війни Росії проти України.

У цьому зв'язку необхідно згадати праці В. Титаренко, Г. Кулагіної, О. Недавної, Л. Филипович, які видали, по суті антологію під назвою «Майдан і Церква», а також самого Митрополита Святослав Шевчука, в якій оприлюднено зміст еклезіальної місії та основні форми її реалізації, виражені в практиці соціального служіння УГКЦ.

Широко цитованими у роботі є наукові праці А. Бабинського, Б. Боцюрківа, М. Вегеша, Т. Гунчака, М. Слабошпицького, В. Стеценка, Пащенко, О. Турія та ін., а з огляду на теоретико-методологічний задум і концепцію дослідження автор апелює до фундаментальних досліджень, здійснених Я. Грицаком, В. Єленським, С. Плохієм, М. Шкрібляком, М. Юрієм та ін.

Окремо хочемо відзначити колектив авторів монографії «Релігійний чинник соціокультурних розколів в українській історії» (2023) і, зокрема М. Шкрібляка, який цілком правомірно розглядає історію УГКЦ в ширшому суспільно-історичному контексті, по суті, – з погляду її ролі та впливу на цивілізаційний, духовно-культурний і суспільно-політичний поступ українського народу. Дослідник стверджує, що УГКЦ, як власне УАПЦ, які стояли винятково на національно-державницьких позиціях, а у другій половині ХХ ст. разом пройшли кожна свою Голгофу¹. Голгофу – заради Воскресіння і повернення у питоме їм суспільне лоно. На жаль, вони й далі йдуть кожна своєю траєкторією і, ведучи за собою, величезну частину суспільства, продовжують його ділити на православних і католиків.

На підтвердження своїх тез, дослідник сформулював таке узагальнення: «УГКЦ майже півстоліття перебувала в катакомбах і здійснювала підпільну діяльність після насильницької ліквідації 1946 р. Тисячі непокірних священиків і монахів обох українських церков були розстріляні, або запроторені до сталінських тюрм і таборів. Усі, хто не захотів підпорядкуватися московському патріархату були фізично знищені, або у ув'язнені»².

Так радянська держава замахнулася та смертельно поранила Тіло УГКЦ, але вбити дух, який її животворив не вдалося. Бо то – Дух Божий, що оселився в серцях вірних Богу і рідній Церкві вірян.

¹ Шкрібляк М. Українська Греко-Католицька Церква у другій половині ХХ століття: перші кроки на шляху до легалізації та повернення втраченого. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-тет, 2023. Т. 47. С. 353.

² Там само.

І наостанок зауважимо, що для формулювання власних узагальнюючих суджень щодо визначення та оцінки суспільної місії і соціального служіння УГКЦ ми найчастіше опиралися на наукові здобутки згаданих вище науковців. Ефективність та результативність цього підходу підтверджується тим, що автору вдалося створити у такий спосіб надійний методологічний каркас та вдало підібрати інструментарій.

Розділ 2.

СТАНОВИЩЕ УГКЦ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.: ПОСТАТІ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ВІДРОДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Підпільне життя українських греко-католиків після Львівського ліквідаційного собору 1946 року

Рядянський уряд в умовах імперіалістичних політичних стратегій заперечував існування будь-яких християнських церков, що пропагували національні духовно-культурні традиції українського народу і залишалися джерелом національної церковно-релігійної ідентичності.

Сталінський уряд не міг дозволити діяльність УГКЦ, як і УАПЦ із-за кількох причин: а) вони обидві культивували національну ідею; б) стояли на засадах україноцентризму і державної незалежності України; в) зростання їхнього суспільно-релігійного і політичного впливу якраз у часи німецько-фашистської окупації. Історичні документи засвідчують, що УГКЦ за управління митрополита Андрея Шептицького наросила потенціал у всіх напрямках служіння, а УАПЦ – вкотре відновила функціонування і стала претендувати на основну рушійну силу боротьби українського народу із окупаційними режимами: фашистським і радянським. Вони й справді ставили перед собою завдання стати головним джерелом і імпульсом боротьби із сталінізмом та радянсько-більшовицькою системою.

Але, на жаль, досягнути цієї амбітної цілі їм не судилося. Перемогла машина терору, репресій, масових розстрілів і тотального нищення обох Українських Церков. Їхня ліквідація мала на меті розчищення дороги для радянської, зорганізованої спецслужбами церкви, яку Й. Сталін назвав «Русская православная церковь» (РПЦ), привласнивши в такий спосіб історичну назву Київської Митрополії, тобто Української Православної Церкви. І, як не прикро

це констатувати, але ні РПЦ, ні її клон – так звана «Українська» православна церква Московського патріархату («У»ПЦ МП) – не змінили своєї політичної суті навіть в умовах повномасштабної військової агресії на десятому році війни Росії проти України. «У»ПЦ МП – з часу свого постання у травні 1992 р. залишається частиною феєсбешних структур Росії. Її правляча верхівка – Климент Вечера, Онуфрій Березовський, Павло Лебідь, Антоній Паканич та ін. пішли шляхом біблійних первосвящеників Анни і Каяфи. Ті зрадили юдейський народ, а ці – український взамін на привілеї й утримання в руках духовної влади, яка їм була потрібна, щоби засудити до хресної смерти Сина Божого.

За ліквідацію УГКЦ сталінський уряд взявся тут же по завершенні II Світової війни. Окуповавши Україну і встановивши радянський диктат каральні органи взялися за греко-католиків. Для УГКЦ настали страшні і трагічні часи. Бажання помститися українцям за підтримку УГКЦ, а УГКЦ – за порозуміння з німецькою військовою адміністрацією змушувало більшовиків діяти рішуче. Вони пригадали Митрополиту Андрею Шептицькому (1900–1944), що він підтримав Отто Вехтера (губернатор Галичини з 1942 по 1944 рр.). Останній видав у березні 1943 року маніфест, в якому було сказано, що «церковно-релігійне піклування добровольцями спочиватиме у руках українських священиків»¹. Предстоятель УГКЦ зі свого боку підтримав ідею духовної опіки дивізії СС «Галичина». Він погодився призначити для неї капеланів для душпастирської опіки вояків², а також благословив входження до її військової управи священника о. Василя Лабу (1887 – 1976). Зрозуміло, що ці кроки суттєво посилювали проукраїнське крило у війську. Василь Лаба був не лише шанований парох, а високо вчений богослов. Тому невдовзі очолив душпастирський відділ дивізії.³

Варто зауважити, що попри все українцям, які входили до складу СС «Галичини», жодним урядом, в тому числі й окупаційними радянськими

¹ Гунчак Т. У мундирах ворога. Київ : Час України, 1993. С. 165.

² Українська дивізія «Галичина». Історико-публіцистичний збірник [Ред.-упоряд. М. Слабошпицький, В. Стеценко]. Київ-Торонто: ТОВ «Негоціант-плюс», 1994. С. 155.

³ Там само.

владами звинувачень у воєнних злочинах офіційно висунуто не було, проте, багато хто й по сьогодні намагається таврувати її в руслі московітських пропагандистських наративів.

27 липня до Львова в черговий раз увійшли радянські війська, а 1 листопада 1944 р. передчасно помер митрополит Андрей. Новим очільником УГКЦ став митрополит Йосип Сліпий (1892–1984), інтронізація котрого відбулася 12 листопада 1944 р. Очолювати Церкву йому доводилося двічі – в новій радянській окупації та в добу відновлення Україною державної незалежності.

УГКЦ, як домінуюча конфесія в Галичині, після входження останньої до складу Радянського Союзу, ще сильніше стала підтримувала УПА. Об'єднавши зусилля віряни та бійці чинили героїчний спротив окупації та встановленню на теренах Західної України радянського режиму. Особливо тісно командування УПА співпрацювало Митрополитом Йосипом Сліпим. Це стало однією із головних причин її ліквідації. Знищення УГКЦ сталінський уряд розглядав головною передумовою радянзації України. Це був для нього єдиний спосіб ліквідувати духовне та ідейно-просвітницьке джерело українського національно-визвольного руху другої половини ХХ ст.

Ліквідаційні заходи почалися взимку 1945 р., коли 16 січня було видано інструкцію «Про активізацію агентурно-слідчої роботи по римо-католицькому духовенству та уніатах». Заходи, передбачені документом, від 12 березня 1945 р. були посилені новою інструкцією №58, яку підписав сам Й. Сталін. У ній йшлося про обов'язкові заходи щодо приєднання греко-католицьких парафій у СРСР до РПЦ, а також про залучення Старокатолицької церкви для посилення опозиції Ватикану у західних республіках країни рад. В цій же інструкції були чітко завдання і вказівки, як зміцнити вплив РПЦ за кордоном¹.

¹ 75 років тому на псевдособорі у Львові Сталін ліквідував Українську греко-католицьку церкву. Хроніка «невдалої імпрези». URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/pidpillya-psevdosobor-likvidatsiya-uhkc/31135399.html>

Контроль за виконанням сталінських директив з ліквідації УГКЦ було покладено на офіцерів НКВС (Народний комісаріат внутрішніх справ СРСР, у 1946 році перейменовано на Міністерство внутрішніх справ). На республіканському рівні реалізацію радянської державної політики у церковній сфері забезпечували Голова Ради у справах РПЦ при РМ СРСР і Павло Ходченко (1880–1976) та уповноважений у справах релігійних культів при Раді Народних Комісарів УРСР Петро Вільховий¹. Обидва – українські письменники, які не були кадровими співробітниками спецслужб. Тому реальне керівництво і нагляд за виконанням сталінських інструкцій здійснював підполковник держбезпеки С. Карін – вірний катові народів чекіст, саме він здійснював нагляд за діяльністю українських церковно-релігійних організацій і виконував найважливіші доручення у боротьбі з ОУН, УПА та УГКЦ².

У липні-вересні 1944 р. С. Каріним було розгорнуто широкомасштабну оперативну роботу по збору й аналітичного узагальнення інформації щодо суспільно-політичної діяльності УГКЦ. Слідчі мали здобути якомога більше матеріалів, які б підтверджували співпрацю єпископату та духовенства з німецьким окупаційним режимом і УПА. Ці доручення особисто давав наркома держбезпеки УРСР С. Савченко (1904–1966). Попри те, що, по суті, всіх греко-католиків було оголошено агентурою й активними посібниками фашистських загарбників, за життя митрополита Андрея Шептицького радянські спецслужби на арешти не наважувалися.³

Наприкінці 1944 р. почався масовий терор і репресії проти духовенства: переслідували усіх від рядового священника до архієпископа. На початку квітня 1945 р. був заарештований Глава УГКЦ Митрополит Йосиф Сліпий, а за ним – майже увесь єпископат. У круговерті цих арештів почала працювати так звана Ініціативну групу, яка, за дорученням

¹ В. Павловська. Вільховий Петро Якимович. Енциклопедія сучасної України. URL : https://esu.com.ua/search_articles.php?id=34598

² Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950). Львів: Вид-во УКУ, 2005. С. 59.

³ Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви. В двох томах. Т. 2 / За загальною редакцією д. іст. н., проф. Миколи Вегеша. Ужгород, 2022. С. 50.

спецслужб, готувала ґрунт для приєднання греко-католиків до РПЦ. Очолив групу отець Гавриїл Костельник (1886–1948), який змушений був співпрацювати з енкаведистами. Хоча за деякими свідченнями, то була його особиста воля і згода, продиктована честолюбством і спокусою нових великих посад в РПЦ. Нам забракло аналітичних джерел, щоби зробити якісь однозначні висновки щодо цієї постаті. Проте видно, що Гавриїл Котельник був відомим священником, освіченим богословом, мав добрі ораторські здібності тісно співпрацював тодішньою інтелігенцією, яка стала на шлях пропаганди комуно-більшовизму. Його доля, життя та служіння справді сповнене тріумфу і трагедії водночас.

Шукаючи виходу, боячись за власне життя, дітей та родини, 28 травня 1945 р. він звернувся до Й. Сталіна з проханням об'єднати УГКЦ з РПЦ.

У НКВС чекали на це клопотання, а тому в грудні 1945 р. було ухвалено рішення про підготовку загальноцерковного собору УГКЦ, на чому наполягав о. Гавриїл. Народний комісар держбезпеки УРСР, генерал-лейтенант С. Савченко затвердив «План скликання «загальногалицького» собору греко-католицької церкви для кінцевого возз'єднання її з Російською православною церквою». У листі до В. Меркулова він писав, що скликання цього собору стане «найбільш чуттєвим ударом по Ватикану <...>, виб'є підґрунтя у бандитсько-терористичного підпілля ОУН та інших націоналістичних формуваннях і створить передумови для використання уніатських священників у сфері православ'я для релігійно-патріотичної роботи в західних областях України»¹.

Нарком запевняв, що влада має всі необхідні ресурси, аби не лише забезпечити безперешкодне проведення собору, а й скерувати всі його рішення у потрібне державі русло. Наприкінці січня 1946 р. В. Меркулов

¹ Ліквідація УГКЦ (1939-1946): документи радянських органів державної безпеки. Київ: ПП Сергійчук М. І., 2006. Т.2. С. 439-440.

надіслав телеграму з дозволом на роботу собору та з запевненням фінансової підтримки у розмірі понад 400 тисяч крб.¹

Так званий «Львівський собор», а насправді – псевдособор відбувся, що відбувся з 8 по 10 березня 1946 р. кафедральному соборі Предстоятеля УГКЦ Святого Юрія Переможця (Святого Юра) у м. Львові скасував Декларацію Берестейської унії 1596 р. й ухвалив постанову про ліквідацію УГКЦ шляхом приєднання до сталінської РПЦ.

У цьому контексті варто зазначити, що готуючись до відзначення 75-річчя з часу цієї трагічної події в житті УГКЦ силами багатьох вчених різних конфесій було підготовлено та оприлюднено значний масив документів, спогадів очевидців, проведено низку комплексних досліджень, які засвідчують, що все відбувалося згідно з інструкцією, затвердженою Йосипом Сталіним особисто.²

Найактивніших противників цього зібрання, або, як влучно висловився митрополит Йосип Сліпий, «невдалої імпрези», або репресували, або висилали у Сибір і Середню Азію, а багатьох розстріляли.

20 вересня 1948 р. вбили й отця Гавриїла Костельника, який відважився на співпрацю з нелюдським сталінсько-більшовицьким режимом.

2. 2. Роль мирян у відродженні церковно-релігійного життя УГКЦ

Починаючи з весни 1946 р. і до літа 1989 р. УГКЦ довелося існувати в підпіллі. Її Предстоятеля Митрополита Йосипа Сліпого відправили на заслання в Красноярський край.

А тим часом, у поєній Європі, на тлі Холодної війни, відбувалися процеси, які неминуче вели до падіння тюрми народів. В СРСР змінювали

¹ Ліквідація УГКЦ (1939-1946): документи радянських органів державної безпеки. Київ: ПП Сергійчук М. І., 2006. Т.2. С. 439-440.

² 75 років тому на псевдособорі у Львові Сталін ліквідував Українську греко-католицьку церкву. Хроніка «невдалої імпрези». URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/pidpillya-psevdosobor-likvidatsiya-uhkc/31135399.html>

вожді, наступала відлига. Римська курія готувалася до проведення II Ватиканського собору. Папа Іоанн XXIII (1958–1963) забажав бачити на Соборі в'язня сумління – українського Архієпископа і Главу УГКЦ Йосипа Сліпого. Тому в червні 1957 р. було направлено спеціальний запит до Конгрегації східних церков з доволі претензійної назвою, що містила чітке запитання: «Чи треба уважати Львівського митрополита українців Верховним архієпископом згідно з Апостольським листом від дня 2 червня 1957 року»?¹ І хоча Папа Іоанн XXIII клопотав перед радянським урядом про звільнення в'язня віри і сумління, в самій Римській курії з відповіддю на висловлений ієрархами «сумнів» не поспішали.

На початку 1963 р. Владику відпустили на волю та дали дозвіл покинути країну рад, а вже 9 лютого він прибув у Рим.

Як і очікувалося, митрополит Йосип узяв участь в роботі Другого Ватиканського Собору (1962–1965). Верховний архієпископ УГКЦ виступив із пропозицією про надання очолюваній ним статусу Патріархату. Але прохання було відкинуто, але титул Верховного архієпископа все ж 23 грудня 1963 р. підтвердили. Цей жест Ватикану був доволі запізною відповіддю на запит греко-католицького єпископату від 2 червня 1957 р. про те, який статус в УГКЦ має Владика Йосип Сліпий. Ще через шість років (1969) Папа Павло VI (1963–1978) призначив його кардиналом. Насправді офіційно титул Патріарха йому ніколи не делегували, але вже з 1975 р. митрополита і кардинала Йосифа Сліпого іменували Патріархом УГКЦ.

Вважається, що іменування Верховного Архієпископа Йосипа Сліпого Патріархом УГКЦ започаткував протопресвітер Іван Гриньох. М. Шкрібляк пише, що він самочинно під час Літургії у храмі Св. апостола Петра в Римі виголосив молитву за Патріарха Йосипа². Хай там як, але того часу кардинал Йосип Сліпий підписувався як Патріарх. Цю ідею було радо підхоплено

¹ Бабинський А. Історія УГКЦ за 90 хв. Вид. 2-ге, доп., Львів : Свічадо, 2018. С. 109.

² Балух В., Коцур В., Шкрібляк М. Релігійний чинник соціокультурних розколів в українській історії: монографія. Київ: АДЕФ-Україна, 2023. С. 344-345.

духовенство і вірянами. І, фактично, з таким титулом його поминали в усіх парафіях УГКЦ. Каноністи стверджують, що в такий спосіб було порушено церковну дисципліну. Але через перенесені важкі страждання за віру й такі ж великі заслуги перед Церквою, офіційно якихось покарань оголосити Ватикан не наважився.

Верховний архієпископ Йосип Сліпий відійшов у вічність 7 вересня 1984 р. – на дев'яносто другому році життя. Як Великий українець і Архіпастир залишивши по собі глибокий слід не лише в історії УГКЦ, а й історії всього українського народу, його національній пам'яті та героїчній боротьбі за свободу й незалежність.

У цю пору розгорівся суспільний правозахисний рух, активісти якого покликали до діяльності та легальної боротьби однодумців у церковному середовищі підпільної УГКЦ. Перша організація, яка відкрито стала на захист українських греко-католиків, була «Ініціативна група захисту прав віруючих і Церкви в Україні». Її створили 9 вересня 1982 р. До складу увійшло щонайменше п'ять осіб, серед яких ключову роль відіграли отці-правозахисники і в'язні сумління Йосип Тереля (1943–2009) – голова та секретар Григорій Будзінський (1905–1995). Дієвими членами руху стали також родина Петрашів-Січків – отці Ігнатій, Діонісій, імось Стефанія та інші¹. Йосип Тереля осінню 1982 р. відважився надіслати до ЦК КПУ заяву, в якій назвав себе громадянином «так званої» УРСР. Але головним месиджем заяви було повідомлення про створення Ініціативної групи. У документі також зазначалося, що головною ціллю діяльності активістів є боротьба за легалізацію УГКЦ в Україні.²

Група тісно комунікувала та співпрацювала з правозахисними організаціями, в тому числі й за кордоном. Йосип Тереля багато писав про масові гоніння та переслідування греко-католиків в УРСР. За подібні

¹ Мартирологія українських церков. Т.2: Українська Католицька Церква: документи, матеріали, християнський самвидав України. Автор: Упоряд. Осип Зінкевич, о. Тарас Лончина. Торонто-Балтимор: Смолоскип, 1985. С.652.

² Там само.

листування з Головою Комітету католиків Німеччини Гансом Майєром, його 24 грудня 1982 р. заарештували. Але цього було замало. І вже в квітні 1983 р. у місті Іршава над ним відбувся засуд. Йосипа Терелю засудили дармоїдство строком на 1 рік, посадивши у в'язницю із суворим режимом відбування покарання.

Але перед цим він встиг звернутися з меморандумом до Уряду УРСР, в якому вкотре рішуче засудив організований сталінськими спецслужбами Львівський псевдособор 1946 р. Меморандум містив також 9 вимог щодо легалізації УГКЦ.

На час відбування терміну Ініціативну групу очолив Василь Кобрин. Він був вірним соратником Й. Терелі і секретарем Групи, тому так само сміливо повів боротьбу, як і його попередник¹.

Група видавала підпільний бюлетень «Хроніки Католицької Церкви в Україні», але досить неоднозначно ставилися до їхньої діяльності. Найскептичніше її оцінювали єпископи підпілля, мабуть через те, що боялися, аби ця група не вивела на потрібний слід спецслужби. В них уже був досвід, коли спецслужби для того, щоби вийти на слід єпископату, ревних священнослужителів і вірян УГКЦ катакомбного періоду, висунули ідею офіційної реєстрації УГКЦ як автономної Церкви в структурі Римо-Католицької церкви², діяльність якої в СРСР не була заборонена. Водночас деякі дослідники стверджують, що причиною могли бути радикальні погляди Й. Терелі³.

Отже, попри тотальні репресії, переслідування і жорстокий терор радянських спецслужб, мирянський рух за відновлення діяльності УГКЦ не припинявся. Ідея виходу з підпілля ширилася не лише серед катакомбного духовенства, а й серед вірян.

¹ Ініціативна група захисту прав віруючих – 40 років від заснування.
URL : <https://cerkiew.org/2022/09/10/%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%86%D1%96%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0-%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%83%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2-%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%83%D1%8E/>

² Бабинський А. Цит. праця. С. 103.

³ Там само. С. 115.

2.3. Ієрархічний провід в боротьбі за легалізацію діяльності УГКЦ у 80-х роках XX ст.

Наступником митрополита Йосипа Сліпого став Мирослав Іван Любачівський, який очолював УГКЦ з 7 вересня 1984 до грудня 2000 рр., але сподіватися на кардинальні зміни в становищі УГКЦ поки що не доводилося. З одного боку, він проживав у Римі (в Україну переїхав у березні 1991 р.), а з другого – ще доволі сильними були позиції партноменклатури, КГБ і державних органів влади.

Наприкінці 1980-х рр. з приходом до влади в СРСР Михайла Горбачова, який оголосив рух за перебудову й дещо послабив вплив спецслужб на церковно-релігійне життя та створив у такий спосіб передумови для відновлення ролі Церкви у суспільно-політичному житті, зростання якої стала особливо помітною на тлі підготовки до відзначення 1000-літнього Ювілею Хрещення України-Руси. Прогресивні єпископи УГКЦ усвідомлювали, що з'являється унікальна нагода, яку обов'язково потрібно використати для Церкви, для свідчення, що вона –Українська, Національна Церква й прагне будь-що повернутися в суспільно-духовне лоно рідного народу, яку жорстоко переслідувала й нищила упродовж півстоліття радянська атеїстична влада.

Влітку 1987 р. група з єпископів та священнослужителів, серед яких Павло Василик (1926–2004) та Іван Семедій (1921–2008), ухвалили рішення про вихід УГКЦ з підпілля. Об'єднавши зусилля зі духовенством, ченцями та мирянами, вони звернулися з заявою до Папи Івана-Павла II (1978–2005) для того, щоби переконати понтифіка у підтримці рішення про вихід із катакомбного стану. Єпископи наполягали на тому, що святкування 1000-літнього Ювілею Хрещення України-Руси для легалізації УГКЦ – це найсприятливіша нагода. Підписанти заяви закликали Івана-Павла II сприяти їм

усіма можливими способами у справі легалізації УГКЦ. Вони просили, щоби Папа взяв на себе місію посередника між українськими греко-католиками й урядом СРСР.¹ Схоже, саме цей крок став вирішальним у процесі боротьби за легалізацію УГКЦ. Папа звернувся зі спеціальним Посланням до світового співтовариства та уряду СРСР і публічно засудив переслідування та утиски греко-католиків. Компартійна номенклатура змушена була реагувати.

Текст заяви, з якою звернулися українські греко-католики до Папи Івана Павла II, окрім згаданих двох Владик, підписали ще 23 священники, 4 монахи, 7 черниць та 174 віряни. Як зазначалося в листі, натхненні життям і служінням своїх душпастирів, яких не зламали сталінський терор і репресії, писали Святійшому отцю в «порозумінні і за благословенням інших католицьких єпископів в Україні»². І справді, масив спогадів, велелюдні процесії, задокументовані на фото, відео, палкі промови, проповідь тієї пори – яскравий доказ народної підтримки й відродження суспільної діяльності УГКЦ.

Як і в випадку з УАПЦ, вихід з підпілля та легалізацію УГКЦ активно підтримували дисиденти та правозахисники. Найбільше допомагав і захищав релігійні права та свободи греко-католиків Степан Хмара і В'ячеслав Чорновіл. З 1987 р. у Львові запрацював Комітет захисту УГКЦ, до якого так само, як і до Ініціативного комітету з відродження УАПЦ, увійшли не лише греко-католицькі отці і владика, а й громадсько-культурні діячі, представники правозахисних об'єднань, просвітницьких організацій тощо. Немаловажна роль у боротьбі за релігійні права греко-католиків належить також активістам Марійського товариства «Милосердя». Це – перша жіноча організація, яка не лише так само рішуче виступала за легалізацію УГКЦ, а й забезпечувала його агітаційними матеріалами, здійснювала інформаційно-правовий супровід акцій протесту тощо.³

¹ 35 років тому світ уперше почув голос «мовчазної Церкви». URL : <https://ugcc.church/blog/35-rokiv-tomu-svit-upershe-pochuv-holos-movchaznoi-tserkvy/>

² Там само.

³ Як Українська Греко-Католицька Церква з підпілля виходила. URL : <https://synod.ugcc.ua/data/yak-ukraynska-greko-katolytska-tserkva-z-pidpillya-vyhodyla-774/>

Боротьба за легалізацію, схоже, набула незворотної траєкторії, тому навесні 1989-го греко-католицькі священники почали правити кожної недільні Служби Божі серед міста в центрі Львова (на території колишнього монастиря Кармелітів). Ця практика доволі швидко поширилася в більшості великих міст Західної України. 16 травня 1989 р. в Москву відрядили делегацію у складі семи духовних осіб – п'ятьох священників (отців Григорія та Миколая Сімкайлів, Володимира Війтишина й Ігоря Возняка) і трьох єпископів (Филимона Курчаби, Софронія Дмитерка та Павла Василика). З ними також прибули в Москву Голова Комітету захисту УГКЦ Іван Гель (1937–2011) та з десяток вірян¹.

Вони сподівалися зустрітися з генсеком Михайлом Горбачовим (1931–2022), або його заступником Анатолієм Лук'яновим (1930–2019; останній Голова Верховної Ради СРСР). Але ті проігнорували українське посольство. Як наслідок, єпископи вирішили розпочати голодування. До акції тут же стали долучилися духовенство й миряни. Вони змінювали одні одних на чергуванні упродовж п'яти місяців. У ті дні у Москві мав відбутися Всесоюзний партійний з'їзд народних депутатів усіх рівнів. Кількість голодувальників вдалося наростити до 30 осіб. Тоді вони направилися з пікетом до готелю «Москва», бо там селилися депутати, які з'їжджалися на партійний форум.

Голодуючі привертали до себе увагу багатьох. Створився вигідний інформаційний привід для ЗМІ, серед яких було багато представників із-за кордонних країн. Іван Гель та єпископи встигли дати кілька інтерв'ю, в яких розкривали мету своєї поїздки й мирних акцій протесту. Голодування і протестні акції викликали великий резонанс не лише в Радянському Союзі, а й світі. Як наслідок, їх підтримали академік Андрій Сахаров (1921–1989) та професор Сергій Аверінцев (1937–2004)².

¹ Балух В., Коцур В., Шкрібляк М. Релігійний чинник. С. 348.

² Бабинський А. Цит. праця. С. 118.

Щоб продемонструвати масовість підтримки відродження УГКЦ й суспільного запиту на її державну легалізацію й вплинути в такий спосіб на тих, від кого залежало ухвалення позитивного рішення, в Україні відбулася безпрецедентна акція – 17 вересня 1989 р. в Львові пройшла масова демонстрація з вимогою легалізувати УГКЦ. Цей рух підтримали не тільки греко-католики, а й українці інших конфесій, або зовсім невоцерковлені громадяни, які співчували репресованій Церкві.

Подібні велелюдні акції стали нестримною хвилею котитися від міста до міста, а також селами, де люди не звикли до бурхливих потрясінь у церковному житті. Борці за легалізацію УГКЦ проводили Богослужіння мало не під кожною збудованою ними церквою, в якій з 1946 р. квартирували священники РПЦ. Наймасовішими акціями молитовного протесту пройшли в Івано-Франківську та області (в с. Гошів), Коломиї, Стрию, Тернополі й області (в с. Зарваниця) та ін. і, звісно ж, у Львові, де одним із постійних місць збору вірних та духовенства було колишнє подвір'я монастиря Ордену кармелітів. Там чи не кожного дня отці Іван Лопатчак, Петро Зеленюха та Антоній Масюк відправляти молебні до Матері Божої, а пізніше й Служби Божі (Літургії).

29 жовтня священник Ярослав Черній відважився за Богослужіння виголосити ім'я Святійшого отця Папу Римського Івана Павла II замість Московського патріарха Пімена. Згідно із канонами поминання Глави Церкви є обов'язковим свідченням євхаристійної єдності та канонічно-юрисдикційного підпорядкування. По завершенні літургії, під час звернення до присутніх у храмі вірян, він публічно заявив, що виходить із підпорядкування Московського патріарха і повертається в лоно Католицької Церкви під омофор Римського Папи так, як це було з часів Берестейської унії і до ліквідації УГКЦ навесні 1946 року.

Але більшовики були невпевнені в тому, що поважний отець «готовий» стати єпископом і служити РПЦ в умовах радянської політики. Тому вони

спочатку засудили о. Миколая, а після майже десятирічного ув'язнення, перевиховання й, очевидно, вербовки – 1956 р. дали згоду на висвячення його в єпископи.

1 грудня 1989 р. М. Горбачов з офіційним візитом відвідав Ватикан і мав зустріч з Іоанном-Павлом II. Генсек пообіцяв Папі, що не чинитиме жодних перешкод на шляху до відродження УГКЦ. Тим часом Верховна Рада України так поспішала догодити компартійному бонзу, що поки він повертався в Москву, ухвалила постанову про легалізацію УГКЦ.

Від тоді радянські спецслужби відверто не перешкоджали реєстрації греко-католицьких парафій, що на тлі боротьби українського народу за державну незалежність масово відроджувалися по всій Україні. Є різні думки з приводу того, чому радянський уряд толерував відродження діяльності УГКЦ. М. Шкрібляк, зокрема, висуває гіпотезу, що це було зроблено для того, «щоби не дати відродитися УАПЦ, бо відродження останньої радянські спецслужби розглядали як запобіжник проти стрімкого поширення УГКЦ»¹. Він вважає, що, «за задумами спецслужб і РПЦ ці дві Церкви мали одна одну нищити, так і не ставши на ноги»², а з найстійкішими їхніми ідейними натхненниками мало розібратися КДБ за допомогою давно випробуваних методів і засобів.

Для обґрунтування цих тверджень дослідник звертає увагу до одного із інтерв'ю Святійшого Патріарха Філарета Денисенка, в якому той справді заявив, що УАПЦ в Радянському союзі була дозволена лише «настільки, наскільки відіграє роль, яку для неї передбачає радянська влада: не допустити розповсюдження Греко-Католицької Церкви по всій Україні».³ Отже, виходить, що спецслужби розглядали УГКЦ як гальмівний засіб на шляху відродження УАПЦ, що стала серйозним конкурентом для Українського екзархату та РПЦ в Галичині.

¹ Балух В., Коцур В., Шкрібляк М. Релігійний чинник. С.349.

² Там само.

³ Філарет. Патріарх. «Я виступав не взагалі проти автокефалії – я виступав проти автокефалії в умовах Радянського Союзу». С. 7.

Проблема розвою УГКЦ була хіба що в тому, що її відродження мало за ареал поширення лише Галичину. Масово виходили з підпілля священники тільки в цьому регіоні. Почалася боротьба за майно. Активісти наполегливо вимагали негайного повернення їм храмів, які конфіскувала радянська влада після 1946 р. Це породжувало жорсткі протистояння з Українським екзархатом (з моменту антиканонічного Харківського зібрання в травні 1992 р. – УПЦ МП) і, особливо, з розстріляною радянськими чекістами УАПЦ, яка, відроджуючись, також претендувала на забране в неї майно та право на існування.

Це призводило до численних сутичок між вірними РПЦ, УГКЦ та УАПЦ. Дякувати Богу, боротьба завершилася на користь питомих Українських Церков, а не Москви: РПЦ назавжди втратила свої позиції в Галичині, а згодом і в усій Центральній Україні.

23 січня 1990 р. з ініціативи Місцєблюститєля Верховного Архієпископа Мирослава Любачівського (1984–2000) Архієпископа Володимира Стернюка в храмі Преображення Господнього (м. Львів) відбувся Собор. На ньому головував Владика Володимир, який з 1972 по 1991 рр. виконував обов'язки Предстоятеля УГКЦ. Доступні нам джерела підтверджують, що Собор був доволі представницьким: у його роботі участь взяло 6 єпископів і 150 священників. Собор офіційно проголосив курс УГКЦ на легалізацію, визнавши неканонічними рішення Львівського «собору» 1946 р. По завершенні роботи Отці Собору направили звернення до органів державної влади, у якому вимагали негайно реабілітувати усіх репресованих греко-католицьких священників і повернути церковне майно, яким володіла УГКЦ до заборони її діяльності.

З проголошенням Україною державної незалежності її центром залишався Львів. 30 березня 1991 р. повернувся в Україну Верховний архієпископ Мирослав Любачівський, а 23 квітня Верховна рада України

ухвалила Закон України «Про свободу совісті і релігійні організації»¹, що власне і найбільше прискорило процес легалізації й утвердження УГКЦ.

Сам віряни неодноразово підкреслювали, що головним символом повернення УГКЦ до свого народу стало перевезення тлінних останків Митрополита Йосифа Сліпого з Риму до Львова. Виконуючи волю свого Першосвятителя, тіло Патріарха Йосипа перепоховали в крипті собору св. Юра поруч з усипальницею Митрополита Андрея Шептицького. Велелюдна церемонія посмертного повернення Верховного Арієпископа, Митрополита та Кардинала Йосипа Сліпого і церемонія перепоховання тривали з 27 по 29 серпня 1992 р.²

Вийшовши з підпілля, УГКЦ розгорнула дуже інтенсивну діяльність і соціальне служіння. Буквально за кілька років: з 1992 р. по 1997 рр. було проведено низку Синодів єпископів. Лише за управління Церквою Верховним Архієпископом Мирославом Любачівським їх було п'ять: три у Львові (перший – у січні 1992 р.; другий (20-27 лютого 1994 р.) та четвертий (14-21 жовтня 1996 р.), а два інші: третій (16-25 листопада 1995 р., в Римі) і п'ятий (14-20 вересня 1997 р., у Крехові)³. До цього варто додати, що цим Синодам передували два Надзвичайні Синоди єпископів УГКЦ, які проходили в Римі: 25-26 червня 1990 р. та 3-10 лютого 1991 р. Їхні головні завдання – унормування ієрархічної структури УГКЦ після її виходу з підпілля, а також співпраця з українською греко-католицькою діаспорою⁴.

Усі Синоди проходили під гаслом «нової євангелізації» та в рамках підготовки до проведення Першого Патріаршого Собору. Необхідність скликання цього Собору була зумовлена стрімким розвитком інфраструктури

¹ Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». *Відомості Ради УРСР*. Київ, 1991. № 25. С. 656–666.

² Дворянин Вікторія. Патріарх нескореної церкви. *Львівська пошта*. №17 (1196), 16 лютого 2012.

³ Українська Греко-Католицька Церква. Історія (Кінець 80-х років XX століття – до наших днів). URL : https://risu.ua/ukrajinska-greko-katolicka-cerkva-istoriya-kinec-80-h-rokiv-hh-stolittya-do-nashih-dniv_n52318

⁴ Рішення і постанови Надзвичайного Синоду Української Греко-Католицької Церкви, що відбувся у Ватикані в днях з 25 і 26 червня 1990 р. Б. URL : http://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/ugcc_doc/44197/; Рішення і постанови Надзвичайного Синоду Української Греко-Католицької Церкви, що відбувся у Ватикані в днях 3-10 лютого 1991 р. Б. URL : http://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/ugcc_doc/44199/

УГКЦ. Станом на 1 січня 1992 р. лише в Львівській області діяло вже понад дев'ятсот парафій; в Івано-Франківській та Тернопільській – близько чотириста; у Закарпатській – сто двадцять дев'ять¹. Реєструвалися нові громади в Києві та в східних регіонах України. Цей процес був настільки інтенсивний, що в середині 90-х рр. XX ст. УГКЦ налічувала понад три тисячі парафій; 60 монастирів, в яких несли чернече служіння близько тисячі насельників, майже 2000 священнослужителів, 7 духовних навчальних закладів та 843 недільні школи.²

Між першим і другим Синодами УГКЦ вдалося відновити діяльність молодіжного Товариства «Обнова». Сьогодні вона структурована в три відділи: з центрами у Львові, Тернополі та Чернівцях. Ця організація створила відомого серед сучасного молодіжного руху Романа Гайдю, який подарував себе «Обнові», створивши їй справжнє обличчя. Також за цей час (26 червня 1993 р.) у Львові відбувалася друга конференція Світового християнського конгресу, на якій слово мав владика Филімон Курчаба учасник боротьби за відновлення діяльності і легалізацію УГКЦ, який у складі делегації з цієї вимогою їздив до Москви.

Важливо, що Обнова є надзвичайно успішною й на Буковині. До місцевих обновлят приїхав із офіційним візитом Блаженніший Святослав Шевчук. Зустріч відбулася в історичній Резиденції Буковинських Митрополитів під гаслом «Вільного Університету»³.

Повертаючись до соборної діяльності УГКЦ, підкреслимо, що саме третій Синод єпископів УГКЦ проторував шлях до проведення Патріаршого Собору. Перша сесія Собору пройшла у Львові 10 жовтня 1996 р. У роботі Собору участь взяли більше 80 осіб (представники духовенства і миряни)⁴. Собор оприлюднив Звернення, в якому йшлося про необхідність єдності та потребу якомога швидшого визнання за УГКЦ патріаршого устрою. «Ми

¹ Релігійні організації в Україні станом на 1 січня 1992 р. *Людина і світ*. 1992. № 2. С. 41.

² Релігійні організації в Україні станом на 1 січня 1997 р. *Людина і світ*. 1997. № 1. С. 25.

³ Балух В., Коцур В., Шкрібляк М. Релігійний чинник. С. 352.

⁴ Сороковський А. Нарис історії Українського патріархального руху.
URL : <http://www.patriyarkhat.org.ua/andrij-sorokovskiy-narys-istoriji-ukrajinskoho-patriyarkhalnoho-ruhu/>

переконані, що таке визнання може принести ще тільки тіснішу єдність усіх наших вірних між собою, і забезпечити та закріпити її у Вселенській Католицькій Церкві. Духовне добро нашого народу вимагає такого визнання. З другої сторони, будь-яку спробу розчленувати нашу Церкву, особливо на території нашої Держави, відчуваємо як болючий удар по тілі нашої Церкви» – наголошувалося в документі¹.

Друга сесія Патріаршого Собору припала на 23 – 30 серпня 1998 р.. Засідання теж відбувалися у Львові, а головними питаннями порядку денного стало обговорення ролі мирян у розбудові УГКЦ, їхньої участі в збереженні єдності, взаєминах з ієрархією та світом, сімейних цінностей і євангелізації суспільного життя. Самовидці згадують, що тоді спостерігалось таке піднесення, що всім здавалося, «що патріархальний рух вже досягнув головну мету, бо практично – за словами Патріарха Йосифа – «ми наш український Патріархат вже маємо»².

Але, як доводить час, жоден із релігійних центрів не готовий підтвердити за Українськими Церквами статус Патріархату: ні той, що в Римі для УГКЦ, ні той, який в Константинополі для Української Православної Церкви, котра є спадкоємицею давньої Київської митрополії.

Одна живе вірою свого великого будівничого і Першоієрарха блаженної пам'яті Любомира Гузара, який стверджував, що Патріархат – «то вже не є проблема «так» чи «ні», а радше – «коли» і «за яких обставин»,³ а друга – пересторогою Його Святості Патріарха Мстислава, який з боєм у серці за майбутнє рідної Української Церкви пророкував: «Діти, ні Україна, ні Церква Українська нікому непотрібна, крім нас самих. Кажете світ нас не визнає? І не визнає доти, доки ми самі себе не визнаємо»⁴. Поки не підемо, «в майбутнє

¹ Звернення Патріаршого Собору Української Греко-Католицької Церкви до народу. URL : <http://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnal/zvernennya-patriyarshoho-soboru-ukrajinskoji-hreko-katolytskoji-tserkvy-do-narodu/>

² Сороковський А. Нарис історії Українського патріархального руху. URL : <http://www.patriyarkhat.org.ua/andrij-sorokovskyj-narys-istoriji-ukrajinskoho-patriyarhalnoho-ruhu/>

³ Пастернак Н. Інтерв'ю з Блаженнішим Любомиром Кардиналом Гузаром. Експрес. N 1 (1870). 8 лютого 2004 р., ст. 15.

⁴ Цит. за: Романюк В. Патріарх Мстислав: маловідомі сторінки. URL : <https://gk-press.if.ua/patriarh->

мудрістю й досвідом предків своїх озброєні», як заповідав Великий Український ієрарх і перший Патріарх УАПЦ.¹

Між тим, вихід з підпілля УГКЦ й боротьба за легалізацію, як усі подальші кроки, були спрямовані не лише на повернення втраченого, а межують з феноменальністю, вражають за масштабами, впливом і результатами, а на перетворення її на загальнонародну національну духовну і суспільно-політичну силу. Направду – дивно, але спільнота, що згідно зі всіма доповідними записками, документами спецслужб перестала існувати – в одну мить не лише заявила про себе, а й з майже дощенту знищеної стала життєдайною силою. Однією із причини, що забезпечило її триумф після виходу з підпілля, на думку Владики Бориса Гудзяка, є те, що УГКЦ була й залишалася найбільшою соціальною структурою спротиву радянській ідеології, яка об'єднувала в собі дуже різних людей – «від вчених до колгоспників, готових протистояти системі».² Її душпастирі ціною власного життя зуміли перетворити вірних на міцно пов'язану духовно спільноту, навчити боротися і «творчо» казати системі: «Ні»! Але, мабуть, не лише це допомогло УГКЦ вистояти, а тоталітаризму назавжди похитнутися. А відбувалося все це під знаком сповнення заповіді Йосипа Сліпого.

Концентрація сил УГКЦ на Галичині не входила в плани ні самої Церкви, ні Ватикану, як її духовно-політичного центру, а тому вони шукали слушної нагоди перенести центр УГКЦ до Києва, хоча б навіть на лівий беріг Дніпра. Це вдалося зробити одразу ж після Помаранчевої революції у листопаді-грудні 2003-2004 р., в якій участь і провідна роль греко-католицького духовенства і мирян на ряду з УПЦ КП, була більше, ніж очевидно. Віктор Ющенко схвалив, а, точніше, віддячив духовному проводу УГКЦ за його підтримку на президентських виборах і ними

mstyslav-malovidomi-storinky/

¹ Див.: Саган О. Вплив Патріарха Мстислава Скрипника на розвиток Православної Церкви в Україні. URL : https://risu.ua/vpliv-patriarha-mstislava-skrpnika-na-rozvitok-pravoslavnoyi-cerkvi-v-ukrayini_n113656

² Жива віра. Випуск 49 «Подяка за дар відновлення Церкви після виходу з підпілля» (відео). URL : <https://apostol.ua/articles/1259>

зумовлену боротьбу значної частини українського народу за чесні вибори, цінності свободи і демократії, соборності й державного суверенітету, незалежність та самостійність Української держави та свободи віросповідання, над якими, у результаті політичного режиму Кучми-Медведчука-Януковича, нависла серйозна загроза. Сам Президент України і сформована ним влада всіляко сприяли утвердженню УГКЦ в центральних східних теренах країни.

Проти перенесення осідку Глави УГКЦ в Київ категорично виступали комуністи, соціалісти, а також партія регіонів. Ці та інші партії, їхні клони та сателіти, завжди працювали на Московію й всіляко підтримували УПЦ МП як п'яту колону кремля. Організувавши з вірян московського патріархату протест, в уста і голови духовних сліпців, яких привели за собою на мітинг, вони вклали ідею, що посилення ролі УГКЦ, яке підтримує Президент В. Ющенко, спрямоване передусім на руйнування єдності між трьома народами давньої Київської Русі. Цей безглуздий маніфест проголосив голова партії «Держава» Геннадій Васильєв: «Ми вимагаємо скасувати рішення про перенесення уніатського центру до Києва; припинити антиправославну діяльність ваших уніатських підрозділів на території України; відкликати з нашої країни у Ватикан кардинала Любомира Гузара, який впродовж багатьох років займається відверто антиправославною діяльністю, не гребуючи співробітництвом і спільними молитвами з лідерами розкольників організацій». Під розкольниківськими організаціями, згідно із заявою, належало розуміти передусім УАПЦ та УПЦ КП. Прикметно, що обидва Першоієрархи і, зокрема Патріарх Філарет, який до унії завжди ставився негативно, офіційно і публічно не висловлювався проти перенесення центру УГКЦ зі Львова до Києва.¹

Поширенню та розвитку церковних структур УГКЦ на Сході країни та в Криму сприяло зближення Москви і Ватикану, що особливо стало відчутним за патріаршества Кирила Гундяєва. На боці кремля, в тому числі у

¹ Перенесення осідку УГКЦ супроводжувалося протестами. URL : <https://ukrainian.voanews.com/a/a-49-2005-08-21-voa1-87013357/226459.html>

церковних питаннях, стояв одіозний італійський політик і тричі прем'єр-міністра Італії Сільвіо Берлусконі, який також міг впливати на церковну політику Ватикану.

12 лютого 2016 р. Папа Франциск зустрівся з патріархом Кирилом на Кубі й підписали спільну Гаванську декларацію, в якій закликали «наші церкви в Україні» (Рос.ПЦ та Рим.-КЦ, а отже, УПЦ МП та УГКЦ. – автор) «працювати для досягнення суспільної злагоди, утримуватися від участі в протиборстві і не підтримувати подальший розвиток конфлікту».¹ Конфліктом найвищі сановники назвали війну росії проти України й окупацію нею Сходу України і Кримського півострову. Підсумовуючи двогодинну зустріч за зачиненими дверями, Кирило Гундяєв сказав буквально таке: «Результати дають можливість сказати, що дві Церкви можуть працювати разом, захищаючи християн у всьому світі».²

Документ, який начебто мав сприяти порозумінню між католиками і православними, заклав протележні основи нехтування й перетворення УГКЦ з суб'єкта на об'єкт, хоча взамін за це греко-католикам було дозволено засновувати свої структури на Півдні та Сході України. Аналізуючи зміст документу, згідно з яким долю УГКЦ вирішували без неї, та, відповідаючи на незручні запитання журналістів, Блаженніший Святослав Шевчук змушений був визнати, що декларація викликала розчарування у греко-католицьких вірян і «викликала більше запитань, ніж відповідей».

Натомість, на наш погляд, це демонстративний жест і зухвалий виклик усьому християнському світу, головною метою якого було продемонструвати, що існують два «папи» – католицький у Ватикані і православний на Московії і, що, буцімто їм належить розпоряджатися Церквами (в декларації – «нашими»). Адже на зустрічі й підписаному за її результатами двосторонньому документі йшлося

¹ Спільна декларація Папи Франциска і Кирила, Патріарха Московського і всієї Русі. URL : https://risu.ua/spilna-deklaraciya-papi-franciska-i-kirila-patriarha-moskovskogo-i-vsiyeji-rusi_n78235

² Бабинський А. Кризь кубинський дим. Думки стосовно спільної Декларації Папи Франциска і Патріарха Кирила. URL : https://risu.ua/kriz-kubinskiy-dim-dumki-stosovno-spilnoji-deklaraciji-papi-franciska-i-patriarha-kirila_n78260

про Україну, про УГКЦ, але присутності без однієї і іншої. Це по-перше, а по-друге, саме схвалення московським патріархом Римського Папи до підписання декларації лише з однієї з 15-ти Помісних церков православного світу – РПЦ – з застосуванням мовною означення «наші» Церкви – це чистої води провокація, придумана московськими церковними шовіністами для нівеляція й без цього не дуже стійкого авторитету і честі теперішнього господаря Ватикану.

Між тим, ці Гаванські домовленості призвели до застосування рішучих кроків Вселенського Патріарха Варфоломія, Його Всесвятість вирішив скликати Всеправославний собор у серпні 2016 р. для того, щоби чітко визначити місію Вселенської православної церкви у сучасному світі, її стосунків з Помісними церквами, в тому числі діаспорі, а найголовніше, що турбувало Патріарха Варфоломія – це підтвердження за ним права дарування автокефалії, проте ним проігнорував очільник РПЦ та його сателіти – патріархи Антіохійський Іван, Болгарський Неофіт і Грузинський Ілля.

Між тим, якщо грузинська влада мовчить з приводу військової та церковної агресії росії й РПЦ, то болгарська ні. Напередодні візиту до Болгарії голови Відділу зовнішніх церковних зв'язків РПЦ вікарія патріарха Кирила митрополита Антонія Севрюка парламентська коаліція звернулася з доволі різкою заявою до Болгарської Церкви, в якій закликала не піддаватися на провокації з боку Росії та РПЦ. Парламентарі категорично засудили «агресивну» російську політику, в тому числі військовим шляхом, спрямовану протягом десятиліть виключно проти православних країн, таких як Молдова, Грузія та Україна <...>. Ми заявляємо про нашу категоричну підтримку автокефалії Православної Церкви України, проголошеної згідно з канонами Томосом Вселенського Патріархату, як єдиної Церкви-Матері Київської Митрополії».¹

Можна стверджувати, що відмова патріарха Кирила та згаданих вище Патріархатів взяти участь у Критському Всеправославному соборі, що серед

¹ Болгарські депутати просять визнати ПЦУ і протестують проти візиту єрарха РПЦ в їхню країну. URL : https://risu.ua/bolgarski-deputati-prosyat-viznati-pcu-i-protestuyut-proti-vizitu-eyerarha-rpc-v-yihnyu-krayinu_n134687

іншого мав підтвердити духовний авторитет Константинопольського Патріарха як Першого серед рівних у православному світі, прискорило надання ПЦУ Томосу про автокефалію, а відтак стало каталізатором конфлікту, головним розпалювачем якого є Патріарх Кирило та його челядь. Але це має й значно глибші наслідки, бо з цього конфлікту вирішив скористатися Ватикан. Римський Папа Франциск – єзуїт з комуністичними поглядами, згідно з випробуваними у продовж століть практиками впливу старається демонструвати москві, що він у цьому конфлікті на боці московського патріарха. Незадовго до Всеправославного собору, ініційованого Патріархом Варфоломієм Кирило з Франциском під час зустрічі на Кубі домовилися про те, як вони будуть спільно працювати, «захищаючи християн у всьому світі».¹

Водночас усі ми стали свідками, що цей віроломний «захист» з боку московії почався 24 лютого 2022 р. повномасштабним вторгненням російських військ в Україну й патріаршим благословенням росгвардійців на воєнні злочини проти українського народу, а з боку Ватикану – Великопостовим Бергольйовим театром абсурду, в якому, за задумом Ватикану, взяли участь асимільована «українка» і кровна москалька, котрим доручили нести разом хрест як символ страждань Христових і примирення українського народу з рашистами. Попри те, що цю ідею було цілком справедливо розкритиковано на всіх рівнях, акція відбулася, боку з одного боку – Папа є «Вікарієм Христа», а тому все, що він творить – добре, а другого понтифік ще в 2016 р. патріарху Кирилові «працювати разом».

Несінню в такий спосіб вулицями Ватикану символ Голгофського хреста Господнього, у самісінький розпал повномасштабного вторгнення й окупації значних територій України на сході, півдні та півночі, Франциск взявся вручати в опіку Матері Божій разом Україну і Росію – Жертву-Авеля і

¹ Спільна декларація Папи Франциска і Кирила, Патріарха Московського і всієї Русі.

Каїна-вбивцю, гвалтівника й мародера. Так, начебто до того український народ не перебував в Божій опіці та під Покровом пресвятої Богородиці.

Розділ 3.

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УГКЦ: ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО СЛУЖІННЯ

3. 1. Динаміка розвитку УГКЦ в контексті сучасних державотворчих процесів і суспільних викликів

УГКЦ витратила багато зусиль, ресурсів і часу на реалізацію ідеї відродження життя церковного та суспільного життя. Випали ці кардинальні зміни на служіння Владики Любомира Гузара – Великого українця зі Львова, який шкільну освіту здобув в Австрії, духовну та філософську – у США. У 2002 р. в Києві почалося спорудження катедрального собору (внутрішня назва – Патріаршого) й Резиденції Верховного архієпископа.

А вже 2005 р. відбулося офіційне перенесення адміністративного центру УГКЦ зі Львова до Києва. З цієї нагоди Папа Бенедикт XVI змінив офіційний титул Глави УГКЦ на: «Блаженніший Верховний Архієпископ Києво-Галицький». Отже, головним кафедральним храмом УГКЦ вважається Воскресенський кафедральний собор у Києві, розташований на лівому березі Дніпра. Це – велична сакральна споруда сучасного типу, з якої ллється всепермагаюче світло Воскресіння Христового – світло надії на Воскресіння України, яку кремлівський кат веде на політичну Голгофу.

На початку лютого 2011 р. поширилася інформація, що Верховний Архієпископ Любомир Гузар іде у відставку, невдовзі її підтвердив і сам Глава УГКЦ на спеціальній прес-конференції. Цей відважний і відповідальний крок Верховного Владики прес-секретаря Ігоря Яціва пояснив так: «Блаженніший пішов тому, що він передусім наперед передбачав такий крок, як ми чули, з його пояснень. Тобто ще при виборі,

тобто тільки людину вибирають до влади, він наперед говорить, що коли прийде 75-ліття, згідно з канонічним правилом, єпископи зобов'язані подати прохання про відставку».¹

10 лютого 2011 р. Папа Бенедикт XVI прийняв цю відставку, а 23 березня Синод єпископів УГКЦ обрав нового Верховного Архієпископа Святослава Шевчука. 25 березня Ватикан затвердив його Предстоятелем УГКЦ. Інtronізація Верховного Святослава Шевчука відбулася 27 березня 2011 р. в Києві. Від тоді кардинал Любомир Гузар отримав статус архієпископа-емерита (тобто, єпископа на спокої), але, як сам іронізував зі своєї відставки, «на печі не сидів», а допомагав своєму наступнику в розбудові Церкви, поки не відійшов у вічність 31 травня 2017 р. Поховали Верховного владику у крипті собору Воскресіння Христового у Києві.

В Україні василіянську конгрегацію Святої Трійці засновано 1617 р. за митрополита Йосипа Вельямина–Рутського. Її діяльність пізніше узаконив Папа Урбан IV (1623–1644). З XVIII ст. вона увійшла у Ватиканські реєстри під назвою «Рутенський орден святого Василя Великого». 1932 р. Пій XI (1922–1939) затвердив нову назву: «Орден василіян святого Йосафата» (на честь першого мученика Унійної Церкви поберестейського періоду – єпископа Йосафата Кунцевича).

Орден студитів – чернецька спільнота, яка живе за правилами, складеними преподобним Теодором Студитом. На теренах України цей Орден має давню історію. Польські джерела згадують про Унівську лавру – василіянський монастир Успіння Пресвятої Богородиці, який діяв в Уніві (тепер це – у Перемишлянська міська ОТГ) ще з XIV століття. Його заснував князь Федір Любартов.²

У часи міжцерковної конфронтації, зумовленої Берестейською унією, 1605 р. в Лаврі зупинявся Іван Вишенський. Там, після конфлікту з діячами

¹ В УГКЦ заявили, що Л. Гузар пішов у відставку з власної ініціативи. URL : <https://www.unn.com.ua/uk/news/225669-v-ugkts-zayavili%2C-scho-l.guzar-pishov-u-vidstavku-z-vlasnoyi-initsiativi>

² Uniów. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego. Warszawa, 1892. T. XII. S. 807.

Львівського Свято-Успенського братства і, зокрема з його очільником – Юрком Рогатинцем, він написав «Послання до всечесної й благочестивої стариці Домнікії».¹ Принагідно зауважимо, що один період Лавру було закрито, а після відродження чернечого життя вона слугувала за резиденцію Галицьких митрополитів. У 1913 р. Глава УГКЦ Андрей Шептицький зробив Унівську лавру осідком ігуменату для всіх студитських монастирів. Тоді при монастирові діяла потужна малярська та іконописна школа, палітурна майстерня та виходив щомісячно друком церковно-просвітницький часопис «Промінчик Сонця Любови». Його редактором був архімандрит і єпископ підпільної УГКЦ, схимонах Марко Стек.²

Після смерті митрополита Андрея Шептицького сталіністи перетворили Унівську лавру на концентраційний табір для монахів різних спільнот УГКЦ, які відмовилися виконувати рішення Львівського псевдособору 1946. Тривалий період там був інтернат для людей похилого віку, інвалідів і розумово відсталих. До слова, Свято-Успенська Унівська лавра є однією із чотирьох монастирських комплексів такого типу в Україні, але єдина лавра УГКЦ. Блаженніший Любомир Гузар надав обителі ставропігійний статус і встановив у третю неділю травня свято Унівської чудотворної ікони Божої Матері.

Згідно з відомостями колишнього Департаменту в справах релігій та національностей Міністерства культури України станом на 1 січня 2019 року в УГКЦ налічувалося сто три монастирі, у яких жили тисячу дев'яност п'ятдесят сім ченців і черниць³.

Щоправда, більшість вірних УГКЦ проживає в Галичині (Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській областях). Єпархії та екзархати, які діють на південних і східних теренах України, значно поступаються їм за кількістю громад.

¹ Вишенський Іван. Чесній і благоговійній стариці Домнікії... Переклад з книжної української мови Валерія Шевчука. URL : <http://sites.utoronto.ca/elul/Vyshenskyi/Poslannia2.html>

² Докл. див.: Скіра Ю. Покликані: монахи Студійського Уставу та Голокост. Київ, 2019. 272 с.

³ Бурега В. Цит. праця.

Але духовний провід і єпископат УГКУ докладає чимало зусиль для залучення до церковно-парафіяльного життя звичайних вірян на всіх її теренах і рівнях організаційного устрою. Шукає можливостей для співпраці з державою і громадянським суспільством. Добрий приклад у цьому плані подає сам Предстоятель Церкви Святослав Шевчук.

Тому в більшості єпархій УГКЦ стали виникати науково-дослідницькі групи, віряни разом з єпископами і священниками розпочали активну роботу зі збору спогадів, історичних світлин, накопичуючи в такий спосіб цінний та унікальний матеріал для того, щоби вірні УГКЦ науковці змогли його синтезувати, узагальнити і написати сучасну історію конкретної громади (парафію), єпархії та Церкви загалом. Практично у всіх єпархіях УГКЦ сформовано розширену мережу різного роду організацій, спілок, товариств, об'єднань, головними завданнями яких є втілення у життя ідеї живої парафії. У цьому контексті справедливо згадати працю професора Нестора Мизака й Андрія Яремчука, які доволі ґрунтовно висвітлили історію розвитку УГКЦ на Буковині («процес поступової розбудови мережі греко-католицьких парафій»), описали просвітницьку та катехизаційну діяльність місцевого духовенства, обґрунтувавши в такий спосіб його провідну роль у збереженні національно-культурної ідентичності українців Буковини.¹

Звісно, що не обходиться й без складнощів, наприклад, проблемним для УГКЦ є існування з особливим статусом Мукачівської греко-католицької єпархії. Вона досі не увійшла до її складу, а формально залишається окремою церквою «свого» права й не підпорядковується Предстоятелю Церкви Блаженнішому Святославу.

Ще в травні 2021 р. віряни зверталися до Папи Франциска з проханням, щоби той підтримав процес возз'єднання МГКЄ з УГКЦ. Вони навіть давали

¹ У Чернівецькій єпархії видали «Нарис історії УГКЦ на Буковині». URL : <https://synod.ugcc.ua/data/u-chernivetskiy-eparhiy-vydaly-narys-istoriy-ugkts-na-bukovyni-5701/>

конкретну пораду Святійшому отцю, як це можна легко зробити – «усунути з керівництва єпархії осіб, які противляться такому єднанню».¹

У зверненні також чітко обґрунтовано підстави для застосування Ватиканом церковно-адміністративного впливу й впорядкування устрою МГКЄ, а це – «заяви наближених до владики осіб, які можна назвати ксенофобськими»; «спекулювання темою т. зв. «русинства»; «втручання сторонніх осіб, які виступають проти єдності греко-католиків України, зокрема скандально відомого сепаратиста, священника УПЦ МП Дімітрія Сидора, Глави Греко-Католицької Церкви в Угорщині митрополита Фюлепа Кочіша»².

Закарпатські греко-католицькі віряни б'ють на сполох тому, що очільник єпархії владика Ніл Лушак, який категорично виступає проти інкорпорації МГКЄ до складу УГКЦ, шукає підтримки власної позиції серед політиків, депутатів різних рівнів і представників влади загалом. «Складається враження, що провід єпархії діє не в інтересах України та більшості вірних, а в інтересах Угорщини та росії, а остання ж, як відомо, веде проти України т. зв. «гібридну» війну і різними методами намагається послабити Україну», – наголошено у Зверненні. Та про все це, Папа Франциск чомусь не поспішає з подоланням задавненого анахронізму – самотійного існування МГКЄ на благо єдності УГКЦ, подолання джерела «русинського» сепаратизму на Закарпатті. Можливо, з огляду на те, що адміністратор Мукачівської греко-католицької єпархії єпископ Ніл є уродженцем Ужгорода і першим закарпатцем, якого рукоположили в єпископський сан у рідному місті в кафедральному соборі МГКЄ.

Проте, якщо слідувати духу Гаванської декларації, то те, що відбувається на Закарпатті з греко-католиками, яких владика Ніл підбиває не лише до церковного, а й політичного сепаратизму та зближення з чужоземними релігійними центрами, є не лише бажаним явищем, а й таким, що може

¹ Звернення громадськості Закарпаття до Папи Римського. URL : <https://zakarpattya.net.ua/Blogs/211702-Zvernennia-hromadskosti-Zakarpattia-do-Papy-Rymskoho>

² Там само.

цілковито відповідати еклезіально-політичним стратегіям Ватикану і Москви, адже в їхній спільній декларації висловлено сподівання на «примирення між греко-католиками і православними там, де існує напруження» <...>, бо «християнські спільноти, що з'явилися в таких історичних обставинах, мають право існувати та здійснювати все те, що є необхідним для задоволення духовних потреб своїх вірних, одночасно прагнучи жити в мирі зі своїми сусідами»¹.

Сьогодні УГКЦ – найбільша в світі Католицька Церква східного обряду. Під омофором Верховного Святослава Шевчука перебувають більше шести мільйонів вірян. Його кафедрою є Патріарший собор Воскресіння Христового в Києві. Верховний Владика переконаний, що очолювана ним Церква «крок за кроком у розбудові своїх структур прямує до патріархату», наголошуючи при цьому, що його побудова – це спільна справа «наших вірян, нашого духовенства будувати патріархат, що ми й робимо кожного дня».²

Отже, УГКЦ є частиною Римо-Католицької Церкви, вона має статус самоуправної Верховноархієпископської церкви й серед собі подібних 22 Католицьких Церков східного обряду – найбільшою.

Попри складні випробування, в тому числі й війною, яку розв'язав В. Путін проти українського народу, Бог дарував українцям унікальні можливості і блага. Їм пощастило жити на унікальній території, створити особливу цивілізацію, духовні і культурні зразки. Він об'єднав їх в одній Помісній Церкві, яка так само, як і держава бореться за єдність, незалежність і власне право бути.

Україна – полікультурна й багатоконфесійна країна, громадяни якої культивують християнські і загальнолюдські цінності, свободу слова, совісті й релігійних переконань. Все це ми маємо значною мірою завдяки питомим Українським церквам – УАПЦ та УПЦ КП, що об'єдналися й утворили

¹ Спільна декларація Папи Франциска і Кирила, Патріарха Московського і всієї Русі. URL : https://risu.ua/spilna-deklaraciya-papi-franciska-i-kirila-patriarha-moskovskogo-i-vsiyeji-rusi_n78235

² Історія Української Греко-Католицької Церкви : Церква сьогодні. URL : <https://ugcc.ua/church/history/>

одну Православну Церкву України, а також Українській Греко-Католицькій Церкві. Воно й не дивно, що цим Церквам українці довіряють найбільше, адже обидві завжди на слуху ЗМІ, між ними існує певна взаємодія та співпраця. Вони ніколи не розходилися в питаннях онтологічної ваги для національного буття українського народу та його державності, спільно боролися й продовжують боротися за збереження і захист державного суверенітету та незалежності.

Водночас, коли заходить мова про сповнення священного Заповіту Ісуса Христа – Засновника Церкви: «аби всі були одно»! (Ів. 17, 21), ми спостерігаємо особливий теплопрохолодний стан, від якого Бог категорично застерігає всіх Своїх вірних, а передусім очільників Церков (Об. 3, 14-16).

Беручи до уваги різні історичні приклади, коли йшлося про об'єднання (унії), важко знайти подібного, який би не завершився розколом, або, принаймні, не призвів до відокремлення якоїсь частини єпископату чи окремого єпископа. Навіть такий вистражданий Томос став причиною конфлікту, який завершився тим, що Святійший Патріарх Філарет покинув ПЦУ і продовжив заново розбудовувати ліквідований ним же 13 грудня 2018 р. у зв'язку з підготовкою до проведення Об'єднавчого собору як необхідної передумови дарування ПЦУ автокефалії.

Тому багато хто, говорить, що об'єднання УГКЦ і УПЦ – це не лише віддалена, а й навряд чи можлива перспектива й що мову потрібно вести лише про співпрацю, а «об'єднання» замінити на «порозуміння», але щире християнське. Не те – популістське, демонстрація якого потрібна для статистичних звітів державних чиновників про динаміку нормалізації міжконфесійних взаємин, а те, якого століттями в надії на Боже милосердя прагне штучно розділена у далеких XVI – XVII століттях князями Руської церкви (Київської митрополії) українська паства. Між тим, ані ПЦУ, ані УГКЦ, маючи при цьому величезні ресурси й можливості залишаються в площині гібридного розуміння того, чого від них хоче народ. Схоже, вони думають, що об'єднання, обов'язково передбачає поразку обох.

Чи зможе Україна прикладом об'єднання ПЦУ і УГКЦ продемонструвати світові, що її народ свідомий заклику Христа Спасителя про єдність навколо одного Пастиря, покаже час. Але, якщо це станеться, то це означатиме, що Бог виповнив на Українському народіві пророцтво Ісайї: «Ось я їх приведу з північної країни та й позбираю їх із крайсвіту. Між ними сліпий і кривий буде, вагітна й породілля разом. Великою громадою вони сюди повернуться. Вийшли вони плачучи, а я приведу їх утішених» (Іс. 31: 8-9). Далі Бог обіцяє, що «до водяних потоків поведу їх, дорогою рівною, де не спотикнуться (Іс. 31: 9). Бо Той, Який розсіяв, Той і збирає й зберігає як Пастир своє стадо (Іс. 31: 10).

Хай там як, але станом на сьогодні УГКЦ – не лише найбільша в світі Католицька церква східного обряду, а й є тією рушійною силою, котра справляє вагомий вплив на суспільно-політичне і духовно-культурне і політичне життя в Центрально-Східній Європі і, звісно ж, в Україні.

Під протекторатом Верховного Архієпископа Святослава (Шевчука) перебуває більше шести мільйонів вірян. Українські греко-католики переконані, що очолювана ним Церква «крок за кроком у розбудові своїх структур прямує до патріархату»¹. Сам Владика наголошує, що її розбудова – це спільна справа вірян і духовенства, яким належить разом збудувати Український Патріархат².

Як частина найрозвиненішої та наймасштабнішої серед 22 Католицьких церков східно-візантійського обряду, що входять до складу Римо-Католицької Церкви, УГКЦ виборолася собі статус самоуправної Верховноархієпископської Церкви. Шануючи її важких історичний шлях і визнаючи вагомі здобутки, Римський Папа Іван Павло II писав: «Багата на героїчні свідчення, дані також у недавньому минулому, Ваша Церква докладає зусиль у здійсненні душпастирських програм, які спираються на великодушну й одностайну підтримку духовенства і мирян у ділі ефективної

¹ Історія Української Греко-Католицької Церкви : Церква сьогодні. URL : <https://ugcc.ua/church/history/>

² Там само.

євангелізації <...>. З цих причин я поділяю Ваше прагнення, яке закорінене зокрема в канонічних і соборних приписах, щоби мати довершений юридично-церковний устрій. Поділяю це в молитві як і в терпінні, очікуючи дня, визначеного Господом, у якому я, як Наступник святого апостола Петра, зможу підтвердити дозрілий плід Вашого церковного розвитку».¹ Але статусу Патріархату УГКЦ немає й по сьогодні.

Отже, ми бачимо, що сорокалітнє катакомбне скитання УГКЦ зовнішньо суттєво послабило її, але внутрішньо скріпило настільки, що вона не просто повернула втрачене, а зміцніла та наростила свій потенціал більше, за будь-яку церкву, яка функціонує в Україні. Переслідування і кров мучеників таки дали свої стократні плоди на шляху відновлення та розвою.

Між тим, сучасні дослідники цілком правомірно стверджують, що до легалізації та утвердження УГКЦ найбільше зусиль доклав Папа Іван-Павло II. В. Тучапець доводить, що Іван-Павло II «від перших днів свого понтифікату <...> засвідчив свою особливу солідарність із цією Цервою і особисто в значній мірі причинився до легалізації УГКЦ»². І йдеться тут не лише про домовленості Папи з Михайлом Горбачовим (1-го грудня 1989 р.) і навіть не про його візит в Україну, а про цілий комплекс зусиль і кроків, які зробив цей воістину Великий Папа для УГКЦ і українського народу вцілому.

Від тоді вже понад третину століття ця церква еkleзіально відбудовується й суспільно утверджується з великими успіхами. Бурхливість її розвитку спостерігаємо не лише в Україні, а й, по суті, цілому світі, зокрема в Західній Європі, Північній та Південній Америках.

Такий стан речей, на наш погляд, їй забезпечує вдало замаскований під оболонкою особливого еkleзіального покликання католицький прозелітизм, суть якого зводиться до начебто віднайдення в собі та нарощення місії Східних католицьких церков. Саме для цього УГКЦ в Україні та світі так інтенсивно

¹ Слово Святійшого отця Івана Павла II до членів Помісного синоду УГКЦ. *Офіційні документи УГКЦ*. URL : <https://docs.ugcc.ua/1250/>

² Тучапець В. Еkleзіальне покликання УГКЦ у світлі богословського навчання Івана Павла II про єдність християнських церков. *Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого «Добрий Пастир»*. Богослов'я. Філософія. Історія. 2021. Вип.16. С. 77.

плекає парафіяльне і місійне життя. Між тим цей прозелітизм зринає не лише в її зовнішньому розвитку, а й у богослов'ї про особливе еклезіальне покликання УГКЦ. За таких умов УГКЦ виступає ефективним інструментом церковної політики Ватикану. Через це Римські Папи толерують УГКЦ й демонструють не притаманне Римові ставлення Унійних церков. Ця позиція – цілком оправдана, адже УГКЦ уже давно засвідчила, що в межах вселенської єдності можлива, а навіть бажана є різноманітність способів євангелізації, навчання, форм літургії, богослов'я та церковного права. Вона прагне довести усьому католицькому світу, що є і може бути й надалі рушієм такого поєднання як на локальному рівні, тобто на українському ґрунті християнства, так і загальнохристиянському контексті, принаймні нарівні діаспори, але в кінцевому рахунку – примирення Сходу і Заходу. І, як не дивно, це їй вдається, оскільки її еклезіальною особливістю є те, що вона представляє східну літургічну традицію в західній католицькій еклезіології та Католицькій Церкві в цілому, вона репрезентує католицьку віру серед православного світу.

Все це свідчить, з одного боку, про багату екуменічну передісторію УГКЦ, а з другого боку, – про її велику готовність до цієї інтеграційної ролі в християнському світі.

Проте існування УГКЦ і ПЦУ, як окремих і конкуруючих між собою релігійних організацій, не сприяє єдності та консолідації української нації, а надто ж в часи воєнної агресії. Тому й не дивно, що вони обидві на слуху ЗМІ й що саме їм українці довіряють найбільше. Водночас між ними існує певна взаємодія та співпраця. Ці церкви ніколи не розходилися в питаннях онтологічної ваги для національного буття українського народу та його державності, спільно боролися й продовжують боротися за збереження і захист державного суверенітету та незалежності.

Але, коли заходить мова про сповнення священного Заповіту Ісуса Христа – Засновника Церкви: «аби всі були одно»! (Ів. 17, 21), ми спостерігаймо

особливий тепло-прохолодний стан, від якого Бог категорично застерігає всіх Своїх вірних, а передусім очільників Церков (Об. 3, 14-16).

Чи зможе Україна прикладом об'єднання ПЦУ і УГКЦ продемонструвати світові, що її народ свідомий заклику Христа Спасителя про єдність навколо одного Пастиря, покаже час. Але, якщо це станеться, то означатиме, що Бог виповнив на українському народіві пророцтво Ісайї: «Ось я їх приведу з північної країни та й позбираю їх із край світу. Між ними сліпий і кривий буде, вагітна й породілля разом. Великою громадою вони сюди повернуться. Вийшли вони плачучи, а я приведу їх утішених. До водяних потоків поведу їх, дорогою рівною, де не спіткнуться <...> (Іс. 31, 8-9). Бо Той, Який розсіяв, Той і «збирає й зберігає як Пастир своє стадо» (Іс. 31, 10).

3.2. Еклезіальна місія та провідні форми соціального служіння УГКЦ в умовах російсько-української війни

На реалізацію власного задуму УГКЦ витратила багато зусиль, ресурсів і часу і припали ці кардинальні зміни на період служіння Владики Любомира Гузара – Великого українця зі Львова, який шкільну освіту здобув в Австрії, духовну та філософську – у США. Через це у 2002 р. в Києві почалося спорудження кафедрального собору (внутрішня назва – Патріаршого) й Резиденції Верховного архієпископа.

А вже 2005 р. відбулося офіційне перенесення адміністративного центру УГКЦ зі Львова до Києва. З цієї нагоди Папа Бенедикт XVI змінив офіційний титул Глави УГКЦ на: «Блаженніший Верховний Архієпископ Києво-Галицький». Отже, головним кафедральним храмом УГКЦ вважається Воскресенський кафедральний собор у Києві, розташований на лівому березі Дніпра. Це – велична сакральна споруда сучасного типу, з якої ллється

всеперемагаюче світло Воскресіння Христового – світло надії на Воскресіння України, яку кремлівський кат веде на політичну Голгофу.

На початку лютого 2011 р. стали поширювати інформацію, що Верховний Архієпископ Любомир Гузар іде у відставку, а невдовзі її підтвердив і сам Глава УГКЦ на спеціальній прес-конференції. Цей відважний і відповідальний крок Верховного Владика прес-секретар Ігор Яців пояснив так: «Блаженніший пішов тому, що він передусім наперед передбачав такий крок, як ми чули, з його пояснень. Тобто ще при виборі, тобто тільки людину вибирають до влади, він наперед говорить, що коли прийде 75-ліття, згідно з канонічним правилом, єпископи зобов'язанні подати прохання про відставку».¹

10 лютого 2011 р. Папа Бенедикт XVI прийняв цю відставку, а 23 березня Синод єпископів УГКЦ обрав нового Верховного архієпископа Святослава Шевчука. 25 березня Ватикан затвердив його Предстоятелем УГКЦ. Інtronізація Верховного Святослава Шевчука відбулася 27 березня 2011 р. в Києві. З цього часу кардинал Любомир Гузар мав статус Верховного архієпископа-емерита (тобто, єпископа на спокої), але, як сам іронізував зі своєї відставки, «на печі не сидів», а допомагав своєму наступнику в розбудові Церкви, поки не відійшов у вічність 31 травня 2017 р. Поховали Верховного владика у крипті собору Воскресіння Христового у Києві.

Сьогодні УГКЦ присутня на всьому географічному просторі України, немає жодного регіону, де би не було якихось структур цієї Церкви. УГКЦ зберегла свої парафії та інші організаційні структури навіть на окупованих росією українських територіях разом Кримом. У структурі УГКЦ діють 4 архієпархії – у таких містах, як Київ, Львів, Тернопіль, Івано-Франківськ), 7 єпархій (Самбірсько-Дрогобицька, Сокальсько-Жовківська, Стрийська,

¹ В УГКЦ заявили, що Л.Гузар пішов у відставку з власної ініціативи. URL : <https://www.unn.com.ua/uk/news/225669-v-ugkts-zayavili%2C-scho-l.guzar-pishov-u-vidstavku-z-vlasnoyi-initsiativi>

Коломийська, Чернівецька, Бучацька і Кам'янець-Подільська) та 5 екзархатів, серед яких – Донецький, Кримський, Луцький, Одеський і Харківський.

Динамічний розвиток УГКЦ та її широкий вплив на духовне та суспільно-політичне життя підтверджують і статистичні дані. Наприклад, станом на 1 січня 2019 р. вона займала третє місце за кількістю громад в Україні: 3476 парохій і майже 3000 священнослужителів¹.

УГКЦ значну увагу приділяє відродженню богословської освіти, науки та розвитку освітніх закладів. Діє 16 навчальних закладів, серед яких провідним поправу належить вважати Український Католицький Університет у Львові. Загалом у навчальних закладах УГКЦ навчається понад 2000 здобувачів вищої освіти і не лише за спеціальністю богослов'я. Церква має власне «Живе телебачення» і радіотрансляцію, 25 друкованих періодичних видань та більше трьох десятків електронне ЗМІ.²

Важливе місце в УГКЦ відведено чернецьким згромадженням і служінню. Чернецтво зорганізоване, здебільшого, у два Ордени: василіани і студити. Василіани – це ченці уставу святого Василя Великого. Монастирі цього Ордену існували задовго до проголошення Берестейської унії й переходу більшої частини Київської митрополії під юрисдикцію Римського папи. В Україні василіянську конгрегацію Святої Трійці було засновано 1617 р. за митрополита Йосипа Вельямина–Рутського. Її діяльність пізніше узаконив Папа Урбан IV (1623–1644). З XVIII ст. вона увійшла у Ватиканські реєстри під назвою «Рутенський орден святого Василя Великого». 1932 р. Пій XI (1922–1939) затвердив нову назву згромадженню: «Орден василіян святого Йосафата» (на честь першого мученика Унійної Церкви поберестейського періоду – єпископа Йосафата Кунцевича).

Орден студитів – чернецька спільнота, яка живе за правилами, складеними преподобним Теодором Студитом. На теренах України цей Орден має давню історію. Польські джерела згадують про Унівську лавру –

¹ Бурега В. Історія та богослов'я Католицької Церкви. Київ : Вид. відділ УПЦ, 2021.

² Там само.

василіанський монастир Успіння Пресвятої Богородиці, який діяв в Унівi (тепер це – у Перемишлянська міська ОТГ) ще з XIV століття. Його заснував князь Федір Любартов.¹ У часи міжцерковної конфронтації, зумовленої Берестейською унією, 1605 р. в Лаврі зупинявся Іван Вишенський. Там, після конфлікту з діячами Львівського Свято-Успенського братства і, зокрема з його очільником – Юрком Рогатинцем, він написав «Послання до всечесної й благочестивої стариці Домнікії».² Як видно з послання, головною причиною полеміки стали розбіжності у поглядах монаха-аскета й політичного ісихаста³ та братчиків, які мали власне бачення місії людини, її ролі та участі у церковному і світському житті.⁴

Після смерті митрополита Андрея Шептицького сталіністи перетворили Унівську лавру на концентраційний табір для монахів різних спільнот УГКЦ, які відмовилися виконувати рішення Львівського псевдособору 1946. Тривалий період там був інтернат для людей похилого віку, інвалідів і розумово відсталих.

Сьогодні Свято-Успенська Унівська лавра є однією із чотирьох лавр в Україні і єдиною лаврою УГКЦ. Блаженніший Любомир Гузар надав обителі ставропігійний статус і встановив у третю неділю травня свято Унівської чудотворної ікони Божої Матері.

За даними Департаменту в справах релігій та національностей Міністерства культури України станом на 1 січня 2019 р. в УГКЦ налічувалося 103 монастирів, у яких жили 1957 ченців і черниць⁵.

Щоправда, переважна більшість вірних УГКЦ проживає в Галичині (Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській областях). Єпархії та екзархати, що діють на південних і східних теренах України, значно поступаються їм за кількістю громад. Але, на відміну від ПЦУ, УГКЦ має

¹ Uniów. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*. Warszawa : Wieku, 1892. T. XII. S. 807.

² Вишенський Іван. Чесній і благоговійній стариці Домнікії... Переклад з книжної української мови Валерія Шевчука. URL : <http://sites.utoronto.ca/elul/Vyshenskyi/Poslannia2.html>

³ Докл. див.: Шкрібляк М. «Церковний Переяслав» (2016). С. 62-63.

⁴ Полеміка Івана Вишенського з Львівським братством. URL : <https://matrix-info.com/polemika-ivana-vyshenskogo-z-lvivskym-bratstvom/>

⁵ Бурега В. Цит. праця.

своїх вірних практично в усьому світі. Найбільше українських греко-католиків – в Австралії, Великобританії, Італії, Канаді, Латинській Америці, Німеччині, Польщі США та Франції.

УГКЦ – чи не єдина з християнських церков України, якій вдалося вибудувати відповідні до запитів спільноти відносини з державою, в яких чітко визначені не лише роль духовного проводу, а й мирян у суспільному житті й соціальних процесах. Виходячи з цього, УГКЦ ставить перед собою важливі завдання – розвинути душпастирську психологію так, щоби зберігалася не лише сувора субординація духовенства з єпископатом, а й мирянами та їхніми душпастирями. Але, що цей зв'язок утверджувався на євангельському прикладі Христового служіння, а не принципах візантійсько-азійського деспотизму.

На наш погляд, така модель вигідно вирізняє УГКЦ з поміж інших християнських спільнот, що діють в Україні і добрим прикладом для наслідування. Водночас можемо припустити, що саме цей підхід допоміг Церкві відновити й розвинути власну інфраструктуру, зміцнити ієрархічний устрій та зосередити внутрішній потенціал на проблемі духовного відродження й соціального служіння.

Відмовившись де-факто (щоправда, не одразу) від майнових претензій на історичну спадщину, українським греко-католикам вдалося за порівняно невеликий період відновити свою життєдіяльність у всій повноті та функціональності. Для прикладу сучасні дослідники відсилають нас до Чернівецької єпархії УГКЦ – однієї із наймолодших єпархій УГКЦ, яка заснована 12 вересня 2017 р. Юрисдикційно Чернівецька єпархія входить до складу Івано-Франківської митрополії. Правлячий Архієрей – Преосвященний Єпископ Йосафат Мошчич.

Постання та інституційне оформлення Чернівецької єпархії УГКЦ має свої історичні передумови, суспільно-політичні чинники, церковно-юрисдикційні та канонічні детермінанти. Підставою для створення єпархії в Чернівцях стали активна душпастирська діяльність, інтенсифікація

соціального служіння, просвітництва Чернівецького деканату, який упродовж багатьох років і по нині очолює отець Валерій Сиротюк, а також відродження церковно-парафіяльного життя вірян УГКЦ в багатьох селах українського Буковинського краю.

Йдучи на зустріч своєму першому 5-тилітньому ювілеєві, Чернівецька єпархія має з чим його урочисто відзначити. За стислий період часу вдалося відродити життя та/або заснувати нові парафії не лише в м. Чернівцях, де діє три величних храми, центральним з яких – катедральний собор Успіння Пресвятої Богородиці, а й окремих районних центрах з храмами (м. Глибока (церква Покрови Пресвятої Богородиці), м. Новоселиця (церква Зішестя Святого Духа), м. Сторожинець (церква Усіх святих українського народу), а також багатьох селах буковинського краю, наприклад, Давидівці, як Новій Жадові, Селятині, Рідківцях, Топорівці. Насправді громади УГКЦ є в кожному місті та смт. Чернівецької області, але храми наразі ще будують.

Про динаміку розвитку, а головне – суспільний і церковний запит на душпастирів свідчить те, що за кілька останніх років правлячий архієрей Високопреосвященний Владика уже висвятив 15 священників для задоволення духовних потреб місцевих греко-католицьких вірян.

Прикметно, що УГКЦ ніколи не боялася вдаватися до неординарних за сприйняттям суспільства ініціатив і непопулярних кроків, які могли сприйматися неоднозначно. Йдеться передусім про спільний пошук з Президентом України Леонідом Кучмою виходу з політичної кризи, що назріла у результаті нав'язування українцям моделі так званої багатовекторності. Тодішня влада пішла на нечуваний крок, всупереч категоричній позиції Кремля, РПЦ та її структури в Україні – УПЦ МП організувала візит Папи Римського Івана–Павла II до Києва і Львова. Так само вдало УГКЦ зуміла скористатися плодами Помаранчевої революції (зимою 2003-2004 рр.) й Революції гідності (зима 2013-2014 рр.), а також війною Росії проти України й окупацією її східних і південних теренів, про що ми вже згадували вище.

До того ж Верховний провід УГКЦ завжди приділяв значну увагу реалізації власного соціокомунікативного мандату, постійно дбаючи про нарощення потенціалу соціального служіння. Повертаючи Церкву в її питоме суспільне лоно, Верховний архієпископ Мирослав Любачівський так окреслив місію греко-католицького духовенства: «Нам треба застосовувати соціальну науку Церкви в нашому щоденному житті. Це значить, що як Церква ми не можемо обмежуватися лише літургійним життям і проповіданням Божого слова, а маємо бути всюди, де наш народ потребує».¹

Настанова кардинала Мирослава стала спільним (як для тих, кого Бог обрав для керівництва УГКЦ, так і пастви) дороговказом. Об'єднавши зусилля, їм вдалося втілити в життя значну кількість різних програм, проєктів, місій, серед яких уваги заслуговує проєкт «Жива парафія».

Його реалізація покликана сформувати особливу свідомість вірянина, в основі якої лежить розуміння того, що церковний розвиток парохії звершується під керівництвом єпископа як голови і отця, а «кожна парафія має бути організованою спільнотою, в якій під опікою свого пароха і в співпраці з ним кожен служить іншому тим даром, що його дістав від Господа.

¹ Слово Блаженнішого Мирослава-Івана патріарха Любачівського до учасників Світового конгресу мирян помісної Української греко-католицької церкви. Соціально зорієнтовані документи Української греко-католицької церкви (1989 – 2008). (Джерела християнського суспільного вчення та служіння, 1) / Заг. ред. Леся Коваленко. Львів : Вид-во УКУ, 2008. С. 69-70.

ВИСНОВКИ

Російська імперія, у якій би формації вона не існувала, систематично вживала спроби ліквідації Берестейської унії. Вперше це відбулося за часів поділу Речі Посполитої у XVIII столітті. Далі це саме повторилося, коли советам вдалося окупувати західноукраїнські землі у вересні 1939 р., які до цього моменту входили до складу Польщі.

9 жовтня 1939 р. Митрополит Андрей Шептицький видав Пастирський лист, в якому наголосив на нестерпних для УГКЦ умовах і закликав духовенство та вірян до ще відповідальнішого ставлення до виховання дітей та молоді в душі українства та греко-католицької віри.

Наряду із комуно-більшовицькою пропагандою та атеїстичною кампанією відбувалося впровадження впливу РПЦ, яка тісно співпрацювала з окупаційною владою на підконтрольних їй територіях. А вже в жовтні 1940 р. Й. Сталін дав команду Сергію Страгородському (місцєблюстителю Московського патріаршого престолу) оголосити про наміри ліквідувати УГКЦ. Але експансію РПЦ в Галичину перервала Друга Світова війна. Тому наступ на УГКЦ вдалося поновити після завершення війни та смерті Митрополита Андрея Шептицького.

У квітні 1945 Й. Сталін затвердив план з 10-ти пунктів, якими було визначено чітку послідовність ліквідації УГКЦ і посилення структур РПЦ в Україні. Радянська пропаганда через підконтрольні ЗМІ атакувала духовенство УГКЦ, їх поголовно звинувачення у націоналізмі та організації антирадянського руху опору. Особливо відзначився своїми замовними статтями Ярослав Галан – москвофіл із села Динів (тепер – Підкарпатське воєводство в Польщі), який у ті буремні роки працював у редакції журналу «Вільна Україна».

Перші масові арешти єпископату відбулися 11 квітня 1945 р. Тоді НКВС заарештував Митрополита Йосипа Сліпого, який перебрав управління Церквою

після смерті Андрея Шептицького, а з ним і 4 галицьких єпископів: Григорія Хомишина, Івана Лятишевського, Никиту Будку і Григорія Лакоту. Їх звинуватили у надуманих політичних злочинах і заслали в концтаборів, звідки ніхто з них не повернувся, окрім Йосипа Сліпого.

Знищивши духовний провід Церкви, НКВС створило так званий рух за «возсоєдіненіє» з РПЦ і скерувала у Львів Макарія (Оксіюка), якого до 75 річниці від дня народження вождя пролетаріату навмисне 22 квітня 1945 року Патріарх Олексій Симанський висвятив на єпископа з титулом Львівського і Тернопільського. Вже через рік – 21 квітня 1946 р. його нагородили єпископським саном «труди у справі ліквідації УГКЦ».

Новий єпископ українофоб узяв під свій контроль діяльність так званої «Ініціативної група з возз'єднання Греко-Католицької Церкви з Православною». Групу очолив протопресвітер Гавриїл Костельник, який виступав від імені всього духовенства. Стверджував, що Група – самоврядна і канонічно не підпорядковується жодному церковному уряду, а відображає прагнення народних мас до возз'єднання церков.

18 червня 1945 діяльність групи офіційно легалізував Павло Ходченко (Уповноважений Ради РПЦ). Він, від імені уряду УРСР, визнав «Ініціативну групу» за єдиний тимчасовий церковний орган, що наділений повноваженнями керувати всіма справами греко-католицьких парафій, які тоді існували на теренах Західної України, кінцевою метою якого має стати завершення справи їх возз'єднання з РПЦ. Саме лист П. Ходченка наразі є тим єдиним офіційно опублікованим документом, який підтверджує безпосередню участь радянського уряду у справі знищення УГКЦ.

Проти такого втручання у церковні справи запротестувала група греко-католицьких ієрархів, яку очолив архімандрит Климент Шептицький (1869–1951). Він скерував до В. Молотова (міністра закордонних справ СРСР) листа з докорами, що ліквідатори Церкви («Ініціативна група») маніпулює фактами з її історії та діяльності. Автори листа вимагали звільнення Митрополита Йосипа

Сліпого та всіх інших єпископів і священників, засланих у концтабори та тюрми. Проте жодної позитивної реакції не було. Навпаки НКВСівці лише посилили арешти духовенства та ченців, особливо жорстокими були переслідування василіан. До кінця червня кількість ув'язнених перевищила 200 осіб.

3 грудня 1945 року роботу «Ініціативної групи» взяв під свій контроль тодішній Голова КПУ Микита Хрущов (1894–1971). Підтвердженням цьому слугує лист Й. Сталіну від 17 грудня 1945 р., в якому він пригадував кату народів, що, «пребуваючи в Москві, я інформував Вас про виконану роботу з метою знищення Уніатської церкви та про перехід уніатського духовенства до Православної церкви... Усі документи розробляли церковники, наші люди в диригуванні цих документів жодної участі не брали».

Кульмінація ліквідаційної кампанії відбулася на так званому Львівському соборі 8–10 березня 1946 р. Тоді збори ієрархів і духовенства ухвалили неканонічне рішення анулювати постанови Берестейського унійного собору 1596 р. Далі сталінська влада насильно приєднала Закарпатську єпархію, а за нею – Пряшевську в східній Словаччині, а також у Румунії та Польщі.

Насильницька ліквідація УГКЦ на припинила існування УГКЦ. Вона вижила у катакомбах і формально у православних структурах як «підпільна» Унійна церква, а коли настала повнота часу – знову ожила, відродилася і стала найпотужнішою Католицькою Церквою східного обряду.

Але це також далось не легко. Упродовж 1972 – 1973 рр. українські греко-католики надіслали до Уряду УРСР та Уряду СРСР багато заяв і листів, у яких вимагали легалізації Церкви. Цьому сприяв заключний акт ОБСЄ в Гельсінкі 1975 р., яким проголошувалося недоторканим право кожного на свободу віросповідання. Так було відкрито УГКЦ дорогу до інтернаціоналізації.

Новим імпульсом у боротьбі за легалізацію діяльності УГКЦ стало сходження на Апостольський престол в Римі Папи Івана-Павла II. Це означало однозначну і невідворотною підтримку переслідуваної Церкви українського народу. 1988 р. з нагоди 1000-ліття Хрещення Руси-України Папа опублікував

лист, яким підкреслив важливість збереження ідеї Берестейської унії, виловив шану та підтримку українцям, які роки терплять несправедливі переслідування за Христа та католицьку віру.

Радянський уряд *де-факто* оголосив Папу Івана-Павла II ворог, розгорнувши масову антипапську й антиунійну кампанію. Нею керував тодішній завідувач відділу пропаганди та агітації ЦК КПУ Леонід Кравчук (1934–2022). Він зібрав конференцію православних єпископів і офіційно заявив, що влада розпочала масові операції агітаційно-пропагандистського характеру з метою поборення підтримуваної Ватиканом «націоналістично-релігійної підривної акції», тобто УГКЦ. Якщо цього буде мало, то будуть здійснені рішучі адміністративні заходи впливу.

Тим часом Римський Папа Іван-Павло II шукав порозуміння з М. Горбачовим, який оголосив курс на перебудову, що саме собою принесло багато політичних поступок і створило вигідні передумови для боротьби за церковні і релігійні права. За цих умов активізувала свою діяльність Ініціативна Група, яку в 1987 р. було перейменовано на «Комітет захисту Української католицької церкви». Його замість Йосипа Терелі очолив щойно звільнений з ув'язнення Іван Гель.

Тоді група єпископів, священників, ченців і мирян оголосили про вихід із підпілля. Їхнє рішення підтримав Папа Римський. Почалася ефективна дипломатія. 17 вересня 1988 р. єпископу Павлу Василю дозволили відвідати Москву для обговорення церковного питання. На зустрічі були присутні четверо американських сенаторів і кілька представників Верховної Ради СРСР. Але згоди на легалізації УГКЦ він вже не отримав.

На початку лютого 1989 р. у зв'язку з ухваленням закону про свободу совісті і релігійні організації знову відбулася поїздка делегації УГКЦ до Москви. Всі сподівалися, що зміни в законодавстві сприятимуть легалізації її діяльності. Але тут Л. Кравчук включив у процес Українського екзарха Митрополита Філарета, який на організованій владою прес-конференції, що

відбулася 1989 р. у Львові, в присутності голови Ради у справах релігій в Україні М. Колесника, заявив, що ухвалений Верховною Радою закон «не реанімує уніатів», а лише гарантує їм право на вільне віросповідання, що на практиці може бути зреалізовано так: ті українські греко-католики, які тяжіють до католицизму, нехай ідуть до діючих римо-католицьких костелів, а ті, хто тісно пов'язує себе зі східним обрядом, нехай ходять до православних церков.

Проте конференція і виступ на ній Митрополита Філарета лише додали масла у вогонь. Відповідаючи на його звинувачення у бік греко-католиків і його декларацію, що діяльність УГКЦ за жодних обставин не буде легалізовано, 4 єпископи і 10 священників 16 травня 1989 р. направили до М. Горбачова звернення, в якому знову вимагали легалізації УГКЦ.

Влада і партноменклатура усвідомлювали, що легалізація УГКЦ серйозно підважить позиції РПЦ, які обслуговувала політичні інтереси радянського режиму. Так і сталося.

Як не дивно, але легалізації УГКЦ сприяло рішення парафіян святих Петра і Павла РПЦ вийти з під юрисдикції Московського патріарха і оголосити себе частиною УАПЦ. Це сталося у серпні 1989 р. Влада не особливо не боролася проти відродження УАПЦ, бо Митрополит Філарет казав, що вони – православні, а отже, є меншим злом для держави, ніж «уніати».

Натомість легалізації діяльності УГКЦ сприяло те, що радянські урядовці, не посвячуючи в це нікого з духовних осіб, на конфлікт між «уніатами» і «автокефістами» таких масштабів, що вони не лише поборять одні одних, а остаточно знищать зсередини український національний рух, що став загрозою для існування країни рад, а, зрештою, призвів до її розпаду.

Радянська імперія розпалася, а Українські Церкви діють і розвиваються, забезпечуючи духовну опіку та поступ українського народу, як вільної й волелюбної нації, що будує власну державність на принципах демократії, світоглядного плюралізму та євангельських Заповідях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабинський А. Історія УГКЦ за 90 хв. Вид. 2-ге, доп., Львів : Свічадо, 2018. 192 с.
2. Бабинський А. Крізь кубинський дим. Думки стосовно спільної Декларації Папи Франциска і Патріарха Кирила. URL : https://risu.ua/kriz-kubinskiy-dim-dumki-stosovno-spilnoji-deklaraciji-papi-franciska-i-patriarha-kirila_n78260
3. Балух В., Коцур В., Шкрібляк М. Релігійний чинник соціокультурних розколів в українській історії: монографія. Київ: АДЕФ-Україна, 2023. 424 с.
4. Баран В. Україна 1950 – 1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996.
5. Бендза М. Інкорпорація Київської митрополії: перебіг подій та наслідки. *Науковий вісник Чернівецького університету. Зб. наук. праць*. Вип. 240–241. Філософія. Чернівці: Рута, 2008. С. 67 – 79.
6. Болгарські депутати просять визнати ПЦУ і протестують проти візиту єрарха РПЦ в їхню країну. URL : https://risu.ua/bolgarski-deputati-prosyat-viznati-pcu-i-protestuyut-proti-vizitu-yerarha-rpc-v-yihnyu-krayinu_n134687
7. Боруцька О. Підпільна діяльність Української греко-католицької церкви (УГКЦ) в часи радянського тоталітарного режиму 60-х роках ХХ ст. *Історія релігій в Україні: науковий щорічник / упоряд. О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич*. Львів: Логос, 2012. Кн. 1. С.727 – 745.
8. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946–1989). Збірник статей з церковної історії. Ч. 1. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. І. Франка, Інститут історії Церкви, 1993.
9. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950). Львів: Вид-во УКУ, 2005. 359 с.
10. Бурега В. Історія та богослов'я Католицької Церкви. Київ : Вид. відділ УПЦ, 2021.
11. В УГКЦ заявили, що Л. Гузар пішов у відставку з власної ініціативи. URL : <https://www.unn.com.ua/uk/news/225669-v-ugkts-zayavili%2C-scho-l.guzar-pishov-u-vidstavku-z-vlasnoyi-initsiativi>
12. Великий А. З літопису християнської України. Кн. 2 : IX – X – XI ст. Рим–Львів : Місіонер, 1998. 277 с.
13. Великий А. Світла і тіні української історії. Рим: Вид-во ОО. Василян, 1969. 93 с.
14. Великий А. Г., ЧСВВ. Українське християнство: причинки до історії Української церковної думки. Рим, 1990. 221 с.

15. Відбулася презентація проекту діяльності відродженого студентського товариства «Academia Ortodoxa». URL : <https://www.bogoslov.cv.ua/index.php?id=2324&action=art>.
16. Владика Андрій Сапелік. Українська церква на II Ватиканському Соборі. Львів : Стрім, 1995. 214 с.
17. Глава УГКЦ Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали. Львів, 1998. Т.2. Кн.1. Кн.2.
18. Глава УГКЦ зустрівся на Фанарі із Варфоломієм – говорили про Україну. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3920106-glava-ugkc-zustrivsa-na-fanari-zi-vselenskim-patriarhom-varfolomiem-pro-so-govorili.html>
19. Гордієнко В. Сталінізм і українська Греко-Римо-Католицька Церква. Матеріали конференції, присвяченої життю та діяльності митрополита Андрея Шептицького. Львів, 1990. С.44-69.
20. Гузар Л. Роздуми з нагоди завершення президентських виборів в Україні. Кримська світлиця : всеукраїнська громадсько-політична та літературна газета. №4, 21 січня 2005 р.
21. Гунчак Т. У мундирах ворога. Київ : Час України, 1993. 256 с.
22. Дворянин Вікторія. Патріарх нескореної церкви. *Львівська пошта*. №17 (1196), 16 лютого 2012.
23. Джерела християнського суспільного вчення та служіння / За заг. ред. Лесі Коваленко. Львів: Вид-во УКУ, 2008. XXVIII, 711 с.
24. Дмитрієв М. Концепції в церковних і державних колах Речі Посполитої кінця XVI ст. Історичний контекст укладення Берестейської унії та перше поунійне покоління. Матеріали Перших "Берестейський читань". Львів–Івано-Франківськ–Київ (16 жовтня 1994 р.) [ред. Б.Гудзяк]. Львів, 1995. С. 39–73 (дискусія. С. 74–100).
25. Довідник благодійних структур Львівської Архиепархії. Львів : Свічадо, 2001. 31 с.
26. Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): Конституції, декрети, декларації. Коментарі : перекл. з лат. / Український католицький університет. Львів : Свічадо, 2014. 608 с.
27. Єленський В. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця XX – початку XXI століття. Львів : Вид-во Українського католицького університету, 2013. 504 с.
28. Жива віра. Випуск 49 «Подяка за дар відновлення Церкви після виходу з підпілля» (відео). URL : <https://apostol.ua/articles/1259>
29. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». Верховна Рада України. Законодавство України : веб-сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
30. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». *Відомості Ради УРСР*. Київ, 1991. № 25. С. 656–666.
31. Заява про вихід з підпілля групи українців католиків з України (1987 рік). *Офіційні документи УГКЦ*. URL : <https://docs.ugcc.ua/1150/>

- 32.Звернення громадськості Закарпаття до Папи Римського. URL : <https://zakarpattya.net.ua/Blogs/211702-Zvernennia-hromadskosti-Zakarpattia-do-Papy-Rymskoho>
- 33.Звернення Патріяршого Собору Української Греко-Католицької Церкви до народу. URL : <http://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/zvernennya-patriyarshoho-soboru-ukrajinskoji-hreko-katolytskoji-tserkvy-do-narodu/>
- 34.Ініціативна група захисту прав віруючих – 40 років від заснування. URL : <https://cerkiew.org/2022/09/10/%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%86%D1%96%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0-%D0%B3%D1%80%D0%BF%D1%83-%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2-%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%83%D1%8E/>
- 35.Історія Української Греко-Католицької Церкви : Церква сьогодні. URL : <https://ugcc.ua/church/history/>
- 36.Катехизм Католицької Церкви. Львів : Синод УГКЦ, 2002. 772 с.
- 37.Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: Христос – наша Пасха. Львів, 2011. 336 с.
- 38.Кияк С. Ідентичність українського католицизму : генезис, проблеми, перспективи : монографія. Івано-Франківськ : Нова зоря, 2006. 632 с.
- 39.Ковалюк В.Р. Культурологічні та духовні аспекти «радянзації» Західної України (вересень 1939 – червень 1941 р.). Український історичний журнал. 1993. № 2-3. С. 11-15.
- 40.Компендіум соціальної доктрини Церкви. Київ : Кайрос, 2008. 552 с.
- 41.Константинопольський патріарх написав передмову до книги Шевчука про Україну. URL : <https://spzh.live/ua/news/82704-patriarkh-varfolomij-pokhvaliv-uhkts-za-te-shcho-vona-zi-svojim-narodom>
- 42.Коструба Т. Як Москва нищила українську Церкву. Торонто, 1961.
- 43.Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. Т. 2. (1953–1966). Київ: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. 836.
- 44.Лагодич М., Гавриїл Костельник: богослов та філософ. Філософсько-богословська спадщина мислителів XVII-XX ст.: Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. С. 78-91.
- 45.Ліквідація УГКЦ (1939-1946): документи радянських органів державної безпеки. Київ : ПП Сергійчук М., 2006. Т.2. С. 439-440.
- 46.Любачівський М. Проповіді. Рим : Видання Українського Католицького Університету ім. св. Климента Папи, 1984. 284 с.
- 47.Любомир Гузар: глава УГКЦ, який повів церкву на схід. BBC NEWS. Україна : веб-сайт. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38303285>

48. Майдан і церква. Хроніка подій та експертна оцінка / за ред. Л. О. Филипович, О. В. Горкуша. Київ : Самміт-Книга, 2014. 656 с.
49. Мартирологія українських церков. Т.2: Українська Католицька Церква: документи, матеріали, християнський самвидав України. Автор: Упоряд. Осип Зінкевич, о. Тарас Лончина. Торонто-Балтимор: Смолоскип, 1985. 652 с.
50. Митрополит Миколай (Юрик) – Ієрарх, Українець, Людина. Спогади, фотоісторія. Львів: „Аз-Арт”, 2004. С. 5-11.
51. Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви. В двох томах. Т. 2 / За загальною редакцією д. іст. н., проф. Миколи Вегеша. Ужгород, 2022. С. 50.
52. Недавні О. Греко-католицизм в контексті духовного самовизначення українців між християнським Сходом і Заходом. Монографія. Київ : Гнозис, 2000. 218 с.
53. Основи соціальної концепції Української Православної Церкви /ред. архім. Никон (Русин). Київ : Інформ.-вид. центр УПЦ, 2002. 80 с.
54. Павловська В. Вільховий Петро Якимович. Енциклопедія сучасної України. URL : https://esu.com.ua/search_articles.php?id=34598
55. Пастернак Н. Інтерв'ю з Блаженнішим Любомиром Кардиналом Гузаром. Експрес. N 1 (1870). 8 лютого 2004 р., ст. 15.
56. Пастирський лист Блаженнішого Святослава «Жива парафія – місце зустрічі з живим Христом». URL : <https://ugcc.fr/publications/official-documents-ugcc/pastyrskyj-lyst-blazhennyshoho-svyatoslava-zhyva-parafyia-mystse-zustrychy-z-zhyvym-hrystom/>
57. Пастирський лист Блаженнішого Святослава «Жива парафія – місце зустрічі з живим Христом». Єпархія Св. Володимира Великого в Парижі для українців греко-католиків у Франції, Бельгії, Нідерландах, Люксембурзі та Швейцарії. Українська Греко – Католицька Церква : веб-сайт. URL : <https://ugcc.fr/publications/official-documents-ugcc/pastyrskyj-lyst-blazhennyshoho-svyatoslava-zhyva-parafyia-mystse-zustrychy-z-zhyvym-hrystom/>
58. Пащенко В. Греко-католики в Україні від 40-х років до наших днів. Полтава: АСМІ, 2002.
59. Передмову Патріарха Варфоломія до моєї книжки я сприйняв як знак великої підтримки, – Глава УГКЦ. URL : https://risu.ua/peredmovu-patriarha-varfolomiya-do-moyeyi-knizhki-ya-spriinyav-yak-znak-velikoyi-pidtrimki---glav-ugkc_n150056
60. Перенесення осідку УГКЦ супроводжувалося протестами. URL : <https://ukrainian.voanews.com/a/a-49-2005-08-21-voa1-87013357/226459.html>
61. Перун М. Прагнення до єдності. Послання Патріарха Йосифа Сліпого про поєднання у Христі. Патріарх Йосиф Сліпий – провісник вільної України : Збірник матеріалів міжнародних наукових читань з нагоди

- 125-річчя з дня народження та 25-ліття перепоховання Йосифа Сліпого (1992-2017), Тернопіль : Принтер-Інформ, 2017.
- 62.Плохій С.Сергій Плохій. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / Пер. з англ. Романа Клочка. Переробл. і доп. вид. Харків, 2016. 496 с.
- 63.Полеміка Івана Вишенського з Львівським братством. URL : <https://matrix-info.com/polemika-ivana-vyshenskogo-z-lvivskym-bratstvom/>
- 64.Послання митрополита Андрея Шептицького до духовенства та народу з закликом не піддаватися на провокації й не вдаватися до актів терору. Релігійний інтернет-ресурс «Духовна велич Львова» : веб-сайт. URL : <https://velychlviv.com/poslannya-mytropolyta-andreya-sheptytskogo-do-duhovenstva-ta-narodu-z-zaklykom-ne-piddavatysya-na-provokatsiyi-j-ne-vdavatsya-do-aktiv-teroru/>
- 65.Пророцтва Йосипа Терелі [підгот. Іван Романчук для Мукачево.net]. URL : <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/83266>
- 66.Пшеничний Т. Українська греко-католицька церква у другій половині ХХ століття: історіографічний аналіз. URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/587527>
- 67.Релігійні організації в Україні станом на 1 січня 1992 р. *Людина і світ*. 1992. № 2. С. 40-43.
- 68.Релігійні організації в Україні станом на 1 січня 1997 р. *Людина і світ*. 1997. № 1. С. 24-28.
- 69.Рішення і постанови Надзвичайного Синоду Української Греко-Католицької Церкви, що відбувся у Ватикані в днях з 25 і 26 червня 1990 р. Б. URL : http://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/ugcc_doc/44197/
- 70.Рішення і постанови Надзвичайного Синоду Української Греко-Католицької Церкви, що відбувся у Ватикані в днях 3-10 лютого 1991 р. Б. URL : http://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/ugcc_doc/44199/
- 71.Романюк В. Патріарх Мстислав: маловідомі сторінки. URL : <https://gk-press.if.ua/patriarh-mstyslav-malovidomi-storinky/>
- 72.Саган О. Вплив Патріарха Мстислава Скрипника на розвиток Православної Церкви в Україні. URL : https://risu.ua/vpliv-patriarha-mstislava-skripnika-na-rozvitok-pravoslavnoyi-cerkvi-v-ukrayini_n113656
- 73.Саган О. Соціальна доктрина Російського православ'я: чи буде два кроки назад? Українське релігієзнавство : Бюлетень. Київ : УАР. 2002. № 23. С. 14–23.
- 74.Святослав Шевчук. «Україна стоїть! Україна бореться! Україна молиться!» Київ : Комора, 2024. 824 с.
- 75.Сімдесят п'ять років тому на псевдособорі у Львові Сталін ліквідував Українську греко-католицьку церкву. Хроніка «невдалої

- імпрези». URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/pidpillya-psevdosoborlikvidatsiya-uhkc/31135399.html>
- 76.Скіра Ю. Покликані: монахи Студійського Уставу та Голокост. Київ : Дух і Літера, 2019. 272 с.
- 77.Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII – XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. Львів : Вид-во УКУ, 2010. XXIV. 832 с.
- 78.Скочиляс І. "Нічия територія": юрисдикційний статус і суспільно-правове становище Київської митрополії на Правобережній Україні (1675 – 1714 рр.). Історія та культура України останньої третини XVII – початку XVIII ст.: наук. зб-к [упор. І. Скочиляс]. – Львів : ІУАД; НТШ, 2011. С. 167–182.
- 79.Сліпий Й. Історія вселенської Церкви на Україні: В 4-х т. Рим. Т. 4: Від Флорентійської унії до Берестейської Унії (1439 – 1596) Рим, 1996. 523 с.
- 80.Сліпий Й. Спомини / ред. Іван Дацько, Марія Горяча. Вид. 2-ге. Львів–Рим : Вид-во УКУ, 2014. 608 с.
- 81.Слово Блаженнішого Мирослава-Івана патріарха Любачівського до учасників Світового конгресу мирян помісної Української греко-католицької церкви. Соціально зорієнтовані документи Української греко-католицької церкви (1989 – 2008) / заг. ред. Леся Коваленка. Львів, 2008. С. 69-70.
- 82.Слово до православних братів і сестер, які підписали Заяву з приводу 70-ї річниці так званого «Львівського собору 1946 року». *Офіційні документи УГКЦ*. URL : <https://docs.ugcc.ua/1403>.
- 83.Слово Святійшого отця Івана Павла II до членів Помісного синоду УГКЦ. *Офіційні документи УГКЦ*. URL : <https://docs.ugcc.ua/1250/>
- 84.Смуток І., Лисейко Я. Греко-католицькі церковні метрики як джерела до історії та генеалогії до шляхетських родів Прикарпаття (кінець XVIII – початок XX ст.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка*. Серія Історія. Вип. 12/54. С.15-27.
- 85.Сороковський А. Нарис історії Українського патріархального руху. URL : <http://www.patriyarkhat.org.ua/andrij-sorokovskyj-narys-istoriji-ukrajinskoho-patriarhalnoho-ruhu/>
- 86.Спільна декларація Папи Франциска і Кирила, Патріарха Московського і всієї Русі. URL : https://risu.ua/spilna-deklaraciya-papi-franciska-i-kirila-patriarha-moskovskogo-i-vsiyeji-rusi_n78235
- 87.Теодорович Н. Ліквідація Греко-Католицької Церкви в СРСР. *Український збірник*. Мюнхен, 1960. Книга 17.
- 88.Тридцять п'ять років тому світ уперше почув голос «мовчазної Церкви». URL : <https://ugcc.church/blog/35-rokiv-tomu-svit-upershe-pochuv-holos-movchaznoi-tserkvy/>
- 89.Тучапець В. Еклезіальне покликання УГКЦ у світлі богословського навчання Івана Павла II про єдність християнських церков. *Добрий Пастир*. Наук. вісник Ів.-Франк. Акад. Івана Золотоустого». Богослов'я. Філософія. Історія. 2021. Вип.16. С. 66–80.

90. У Чернівецькій єпархії видали «Нарис історії УГКЦ на Буковині». URL : <https://synod.ugcc.ua/data/u-chernivetskiy-eparhiy-vydaly-narys-istoriy-ugkts-na-bukovyni-5701/>
91. Українська греко-католицька церква запускає інтернет-телебачення «Живе ТБ». URL : <https://osbm-kyiv.com.ua/ukrajinska-hreko-katolytska-tserkva-zapuskaje-internet-telebachennya-zhyve-tb/>
92. Українська Греко-Католицька Церква. Історія (кінець 80-х років ХХ століття – до наших днів). URL : https://risu.ua/ukrajinska-greko-katolicka-cerkva-istoriya-kinec-80-h-rokiv-hh-stolittya-do-nashih-dniv_n52318
93. Українська дивізія «Галичина». *Історико-публіцистичний збірник* [ред.-упоряд. М. Слабошпицький, В. Стеценко]. Київ-Торонто, 1994.
94. Хоружний Г. Ватикан: історія і сучасність. Львів : Місіонер, 2007. 280 с.
95. Цихуляк І., Шкрібляк М. Місія Української Греко-Католицької Церкви у дихотомії аджорнаменто та східно-візантійської моделі соціального служіння. *Гілея*, 2019. Вип. 149 (№10) Ч. 2. С. 129–140.
96. Шевчук С. Діялог лікує рани / Блаженніший Святослав Шевчук у розмові з Кшиштофом Томасиком; пер. з пол. Т. Різун. Львів : Свічадо, 2018. 176 с.
97. Шептицький А. Як будувати рідну хату? УГКЦ у м. Севастополі : веб-сайт. URL: <http://ugcc.sebastopol.ua/sheptycky1.html>
98. Шкрібляк М. Українська Греко-Католицька Церква у другій половині ХХ століття: перші кроки на шляху до легалізації та повернення втраченого. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-тет, 2023. Т. 47. С. 347–355.
99. Як Українська Греко-Католицька Церква з підпілля виходила. URL : <https://synod.ugcc.ua/data/yak-ukraynska-greko-katolytska-tserkva-z-pidpillya-vyhodyla-774/>
100. Яроцький П. Католицизм як світова церковна імперія. *Українське релігієзнавство* : Бюлетень. 2010. № 56. С. 295–319.
101. Uniów. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego. Warszawa : Wieku, 1892. Т. XII. 807 s.